
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ԸՆԴԳՐԿՈՒՄԸ ՆՈՍՏՐԱՏԻԿ ԼԵՁՈՒՆԵՐԻ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆԻ ՄԵՋ ԵՎ ՀԵՏԱԳԱ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

ՎԱԶԳԵՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

Լեզուների հեռավոր ցեղակցության հարցը ոչ պակաս չափով եղել է պատմահամեմատական, մանավանդ համեմատական-տիպաբանական լեզվաբանության մասնագետների ուշադրության կենտրոնում, թեև այն ավելի բուռն ձևով երևան է գալիս միայն XX դ. կեսերից հետո, որը շարունակվում է մեր օրերում:

Այդ հարցն արծարծվել է «լեզվաընտանիքների» միջև մեծ մասամբ բառային, մասամբ նաև ձևային հարաբերակցության բացահայտման նպատակով: Ներկայումս խոսվում է, այսպես կոչված, «մեծ ընտանիքների» (մակրոընտանիքների) մասին: Տարբերում են արևելանոստրատիկ (ուրալյան, դրավիդյան, ալթայյան) և արևմտանոստրատիկ (աֆրասիական, հնդեվրոպական, քարթվելական) լեզուներ: Մրանից բացի՝ առաջարկվում են այլ «մեծ ընտանիքներ» (մակրոընտանիքներ)՝ պալեոեվրասիական (չինկովկասյան), որ ներառում է չինտիբեթական, հյուսիսկովկասյան (նախյան-դաղստանյան, արխագադդեական, խուռաուրարտական) լեզուները, խաթերենը (խեթերենի ենթաշերտ լեզուն), ենիսեյան լեզուները (եթե ոչ նաև բասկերենը և բուրուշասկի լեզուն), և ամերինդկական (հնդկացիական), որ ընդգրկում է Ամերիկայի բնիկների լեզուները՝ բացառությամբ էսկիմոսալեուտյան լեզուների:

Լեզվական նյութի համեմատությունը կատարվում է մեծ մասամբ հնչյունաբանության և արմատաբանության, մասամբ քերականության մակարդակով՝ առավել ուշադրության առարկա դարձնելով հնչյունական համակարգը և արմատի կառուցվածքը (ձևային կազմը):

Հ. Պեդերսենը, ի տարբերություն նախորդ ուսումնասիրողների, առաջին անգամ (1903 թ.) առաջ է քաշում ոչ թե երկու, այլ մի քանի լեզվաընտանիքի լեզուների ուսումնասիրության գաղափարը՝ մասնավորապես նկատի ունենալով ուրալալթայյան, հնդեվրոպական, աֆրասիական լեզվաընտանիքի լեզուները: Ըստ այսմ՝ հիմք է դրվում բառի բուն իմաստով լեզուների ուսումնասիրության նոստրատիկ տեսությանը¹:

Անցյալ դարի 60-ական թվականներին ռուս տաղանդավոր լեզվաբան Վ. Մ. Բլիշ-Սվիտիչը նպատակ է դնում վերականգնելու նոստրատիկ նախալեզուն, որը, անշուշտ, գիտական մեծ էրուդիցիայի վկայություն է: Այնուհետև նա կազմում է սեմաքամյան (սեմ.-քամ.), քարթվելական (քարթվ.), հնդեվրոպական (հե.), ուրալյան (ուրալ.), դրավիդյան (դրավ.) և

¹ *St u* "Zeitschrift für Deutschen Morgenländischen Gesellschaft", Berlin, № 57, 1903.

ալթայյան (ալթ.) լեզուների բառային (բառարմատային), ինչպես նաև ձևաբան (բառաձևային) միավորների համեմատական քարտարանը²: Եվ վերջինիս տվյալների օգտագործմամբ նա գրեց իր հայտնի աշխատությունը՝ նվիրված հնդեվրոպական ու սեմական լեզուների շփումներին, որն ունեցավ բացառիկ նշանակություն այդ բնագավառում հետագա ուսումնասիրությունների ձեռնամուխ լինելու տեսանկյունից³: Իսկ ավելի ուշ լույս է տեսնում հեղինակի համեմատական բառարանը (երկու հատորով, միասին՝ 297 էջ՝ չհաշված ցանկերը)⁴: Մեր հաշվումներով՝ բառարանի երկու հատորում տեղ գտած 353 բառահոդվածից 175-ի դեպքում կարելի է առանձնացնել հայերենի զուգահեռներ: Վերջիններիս որոշակի մասը, ոչ անկախ Յու. Պոկորնու բառարանից⁵, ընդգրկված է ինչպես հեղինակի՝ Բլիշ-Սվիտիչի, այնպես էլ գրքի հատորների լույս ընծայման վրա աշխատած գիտական կոլեկտիվի ջանքերով, որն էլ ժամանակին քննված և լրացված է Գ. Ջահուկյանի կողմից⁶: Հետագայում Բլիշ-Սվիտիչի քարտարանի հիման վրա պատրաստվում է 3-րդ հատորը, որը պարունակում է 25 բառահոդված (101 էջ՝ չհաշված ցանկերը)⁷: Դրանցից առնվազն 12-ի դեպքում ևս հնարավոր է բերել հայերեն զուգահեռներ: Բառարանի առաջին երկու հատորի հայերեն նյութը, ինչպես նշեցինք, տեղ է գտել Գ. Ջահուկյանի աշխատություններից երկուսում⁸, իսկ 3-րդ հատորինը, թեև այն լույս է տեսել 1984 թ., դուրս է մնացել⁹:

Այս ամենով հանդերձ, կարծում ենք, որ հնարավոր է կատարել նոր հավելումներ, որոշ ճշգրտումներ, մանավանդ եթե նկատի ենք ունենում հայերենի բառապաշարի այն մասը, որը կա՛մ առհասարակ չկա հրապարակի

² В. М. Иллич-Свитыч. Материалы к сравнительному словарю ностратических языков (индоевропейский, алтайский, уральский, дравидский, картвельский, семитохамитский). – В кн.: Этимология, 1965. М., 1967, с. 321–374; Ն ու յ ի ի՝ Соответствия смычных в ностратических языках. – В кн.: Этимология, 1966, М., 1968.

³ В. М. Иллич-Свитыч. Древнейшие индоевропейско-семитские контакты. – В кн.: Проблемы индоевропейского языкознания. М., 1964. *Ա. Դոկոպոսյան, Ա. Բումարդի և ուրիշների նույն բնույթի աշխատանքներին անդրադարձալու ենք հետագայում՝ առանձին:*

⁴ *Տե՛ս* В. М. Иллич-Свитыч. Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский): Введение. Сравнительный словарь (b- ҕ), (*այսուհետև՝* Иллич-Свитыч, 1971, *աղբյուրը կնշվի մեջբերմանը կից*), М., 1971; Ն ու յ ի ի՝ Опыт сравнения ностратических языков: Сравнительный словарь (l - z), Указатели. М., 1976 (*այսուհետև՝* Иллич-Свитыч, 1976, *աղբյուրը կնշվի մեջբերմանը կից*):

⁵ J. Pokorny. Yndogermanischer etymologisches Wörterbuch. V. 1–2, Bern – München, 1959.

⁶ *Տե՛ս* Գ. Բ. Ջահուկյան. Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան (*այսուհետև՝* Ջահուկյան, 1987, *աղբյուրը կնշվի մեջբերմանը կից*), Երևան, 1987, էջ 69–72:

⁷ *Տե՛ս* В. М. Иллич-Свитыч. Опыт сравнения ностратических языков. Сравнительный словарь (p - q), (по карточкам автора). М., 1984.

⁸ *Տե՛ս* Գ. Բ. Ժապչյան. Сравнительная грамматика армянского языка. Ереван, 1982; Ն ու յ ի ի՝ Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան:

⁹ Նկատի ունենք Գ. Ջահուկյանի «Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան» գիրքը, որի գրականության ցանկում նշվում են Բլիշ-Սվիտիչի աշխատության միայն 1–2-րդ հատորները:

վրա եղած համապատասխան բառարաններում, կա՛մ գտնում ենք հայերենի բարբառներում:

Սույն աշխատանքում անդրադառնում ենք Իլիչ-Սվիտիչի «Ստուգաբանական բառարանի» այն բառահոդվածներին, որոնցում այս կամ այն կերպ տեղ են գտել հայերենի տվյալները՝ իբրև հե. ցեղակցության մի լեզվի համեմատելի միավորներ՝ ընդ որում ավելացնելով 3-րդ հատորի նյութերը: Այնուհետև դրանք փորձել ենք լրացնել հայերենի նոր տվյալներով: Նման բնույթի համեմատաբար ամբողջական քննություն մինչև այժմ չի կատարվել մեզանում առհասարակ, մասնավորապես հայոց լեզվի նախագրային շրջանի պատմությանը, ինչպես նաև համեմատական-տիպաբանական քննությանը նվիրված աշխատություններում: Ուստի առանձին հարց է այն, թե ինչպիսի լրացումներ կարելի է կատարել հայերենի նյութի հետ կապված՝ նկատի ունենալով վերջինիս ոչ միայն ընդհանուր գրական տարբերակը, այլև բարբառները:

Սույն բառարանում հե. լեզուների, ընդամենն նաև հայերենի տվյալները, ինչպես նշեցինք, հիմնականում վերցված են Յու. Պոկոնոնու ստուգաբանական բառարանից: Սա նշանակում է, որ այստեղ նույնպես հայերեն շատ բառեր կամ արմատներ քննության են առնված գիտության այն մակարդակով, որ ուներ համեմատական լեզվաբանությունը մինչև անցյալ դարի 50–60-ական թվականները: Իսկ դրանից հետո այս բնագավառում, ինչպես հայտնի է, շատ բան է փոխվել՝ ի հաշիվ գիտական նոր ձեռքբերումների, տարբեր կարգի վերանայումների, լրացումների, ճշգրտումների և այլն: Այս դեպքում հաշվի ենք առել նաև նորագույն տվյալները:

Ըստ այդմ՝ առաջ են գալիս նոր խնդիրներ՝ կապված ոչ միայն լեզվական նյութի մակարդակային քննության, այլև վերջինիս հիմքում դրվելիք սկզբունքների և մոտեցումների մշակման և կիրառման հետ: Ուստի նախ՝ կատարում ենք արմատաբանական վերլուծություն՝ համեմատության եզր ընդունելով Իլիչ-Սվիտիչի վերականգնած նորոտրատիկ նախաձևը (նոստր. նշումով), այնուհետև՝ հղում ենք վերջինիս բառարանին և Գ. Ջահուկյանի աշխատություններին: Եթե հղումը տրվում է միայն Իլիչ-Սվիտիչի բառարանին, նշանակում է, որ գործ ունենք հայերենի նյութի լրացուցիչ ընդգրկման հետ: Ստորև անդրադառնում ենք նոստրատիկ բառարանի այն բառահոդվածներին, որոնցում տեղ են գտել նաև հայերենի տվյալները, ու ըստ այդմ կարելի է անել որոշ լրացումներ և ճշգրտումներ¹⁰:

1. Նոստր. baHli «վերք, ցավ»(?). հե. bhehl- «վերք, ցավ» ~ ալթ. [bāli «վերք»](?) (Иллич-Свитыч, 1971, 74–175): Հմմտ. հայ. բող-ջ «վերք. պալար», (բրբռ.) բող-ջ-ոց «վերք. պալար», բող-ջ-ոցվիլ «վրան վերքեր դուրս տալ» և այլն:

5. Նոստր. balqa «շողալ, փայլել». սեմ.-քամ. brq «փայլել. կայծակ» ~ քարթվ. berq- «շողալ, փայլատակել» ~ հե. bhelg- / bhleg- «շողշողալ, փայլել» ~ ալթ. [balk- «շողալ, փայլատակել»] (Иллич-Свитыч, 1971, 174–175): Հմմտ. հայ. փայլ-ել «լույս տալ, ճառագել», այլև (բրբռ.) բլ-

¹⁰ Բառահոդվածների սկզբում պահպանում ենք հիշյալ բառարանի համարակալումը՝ բառարանագրական ընդհանուր կարգը չխախտելու նպատակով:

խտ-ալ «(ուժեղ) փայլել. փայլատակել, բռնկվել», փիլ-կստալ «փայլել, փայլփլել»:

7. Նոստր. bara «մեծ. լավ». հե. bher- «լավ. մեծ» ~ ուրալ. para «լավ» ~ դրավ. [par- «մեծ»] ~ ալթայ. [bara «շատ»]: Հմմտ. հայ. բար-ի «լավ», բարուք «հարմար, բարվոք» (ար <*r) (Иллич-Свитыч, 1971, 175–178, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72)¹¹:

8. Նոստր. bari «վերցնել». սեւ.-քաւ. br «բռնել, որսալ» ~ հե. bher- «վերցնել, բերել, կրել» ~ դրավ. per- «ի մի բերել, հավաքել» (?) ~ ալթ. bari- «(բռի մեջ) առնել»: Հմմտ. հայ. բերեմ «բերել, կրել» (Иллич-Свитыч, 1971, 176, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն նույնի՝ Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Երևան, 2010, 125–26):

9. Նոստր. berg(i) «բարձր». սեւ.-քաւ. brg «բարձր» ~ քարթվ. bžg-e «բարձր»(?) ~ հե. bheroh- / bhreoh- «բարձր» ~ ուրալ. [p(e)r/-k/ «բարձր»] ~ դրավ. pē- «բարձր»(?): Հմմտ. հայ. բարձ-ր «բարձր», բերձ «(բարձրա)բերձ» (Иллич-Свитыч, 1971, 77, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 121, 126):

11. Նոստր. biČa «փոքր(իկ)». ուրալ. [piČa «փոքր(իկ)»] ~ դրավ. pīc- / picc- «փոքր(իկ), կարճ» ~ ալթ. biča «փոքր(իկ)» (Иллич-Свитыч, 1971, 178–179): Հմմտ. հայ. փոք-ր «ոչ-մեծ. փոքր», այլն (բրբռ.) պիճ-իկ, պուճ-ուր «փոքր(իկ). մանր(իկ)», թերևս - նան (բրբռ.) փիճ-խա «փոքր(իկ)», փթ-խել «մանրել, փշր(վ)ել», փթթել (<փթիթ <*փիթ- փիթ-ել) «բացվել, մաս-մաս լինել. ծաղկել», փթուր «մանր կտոր, փշուր» և այլն:

12. Նոստր. bičŋ «կոտրել». սեւ.-քաւ. bs- / bd- «կոտրել, մանրել» ~ քարթվ. bic- «կոտրել, բրդել» ~ հե. peis- «փշրել, ճզմել» ~ դրավ. pīc- «մանրել, կճպել, տրորել»: Հմմտ. հայ. փուխ-ր, փխ-րուն «մանր. նուրբ», փշ-ուր «կտոր, մանր(մաս)», փս-որ «մանր(ացած)»:

14. Նոստր. bil' «գոռալ». քարթվ. bir «երգել» ~ հե. bhel- «խոսել. մոնչալ, ոռնալ» ~ դրավ. pi- «բղավել. գոռալ»: Հմմտ. հայ. բղ-աւել «կանչել, գոռալ», թերևս նան (բրբռ.) բլ-բլ-ալ «թոթովել, խոսել»:

16. Նոստր. bolŋi «աճել (բույսի համար ասված)». սեւ.-քաւ. 'bl «տերև, (աճած) բույս» ~ հե. bhelŋ- / bhleŋ- «բույս, տերև, ծաղիկ» ~ դրավ. [poli- «աճել, բուսնել»]: Հմմտ. հայ. բողբոջ (<բող-) «ծիլ, ընձուղ, սերունդ» (արմատի կրկն.), թերևս նան (բրբռ.) բուղ-ուն (իմա՝ բուղուն քշել «հոռոթի աճել») (Иллич-Свитыч, 1971, 181–182, այլն՝ Ջահուկյան, 2010, 134):

¹¹ Բլիշ-Սվիտիչը տարբերում է ոչ միայն հե. *bher- «լավ, մեծ» (> հայ. բարի «լավ», բարուք «հարմար, բարվոք») [նոստր. bara «մեծ, լավ»] և հե. *bher- «վերցնել, կրել, բերել» (> հայ. բերեմ «բերել, կրել») [նոստր. bari «վերցնել»] (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72), այլն հե. *bher- «երեխա. Ջավակ» (> հայ. բեր. հմմտ. (հուն. φέρμα «պտուղ») [նոստր. br «երեխա. Ջավակ»] (Л. у. у. ֆ. - հ. 2. 0. 3. ֆ., 1971, 175–77, 194–95): Նոստրատիկ համեմատությունը հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու հե. ծագում ոչ միայն հայ. բեր «զավակ, պտուղ» (նան բեր-ք «արդյունք, ծնունդ, բերք» և այլն), այլն բար «պտուղ, զավակ» (նան բար-իք «արդյունք, ստացվածք, բարիք». հմմտ. բերք ու բարիք «ստացվածք, արգասիք» և այլն):

17. Նոստր. bongՊ «հաստ. ուռչել, փքվել». հե. bhenǵh- «հաստ, պինդ» ~ ուրալ. пуґка /porґka «հաստ. փքված» ~ դրավ. poᐁk- «փքվել, եռալ» ~ ալթ. [boŋ «հաստ, մեծ»]: Հմմտ. հայ. բուն-ք (իմա՝ հունք ու բունք «ամբողջը. լրիվ եղածը»):

18. Նոստր. bor'a «գորշ, մուգ դարչնագույն». հե. bher-, bhe-bhru- (bhreu-) «գորշ, դարչնագույն» ~ ալթ. bor'a «մոխրագույն, գորշ»: Հմմտ. հայ. բորբոս (բոր-բոս. հմմտ. բոր և բոս) «մզված. մզոտություն»:

19. Նոստր. buHi «աճել. ծագել». հե. bheuH «աճել. լինել» ~ ուրալ. буґе «ծառ» ~ ալթ. бӱи «լինել»: Հմմտ. հայ. բուս-անիմ (<բոյ-ս) «աճել, վերընձուղվել. բուսնել» (Иллич-Свитыч, 1971, 184 – 185, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 135):

21. Նոստր. bura «ծակել. շաղափել». սեմ.-քամ. b(w)r «շաղափել. քանդել. (բացված) անցք» ~ քարթվ. [br(u)- «պտտել. խաղացնել»(?)] ~ հե. bher- «շաղափել, փորել, քանդել» ~ ուրալ. pura «գործիք (շաղափելու). շաղափել, ծակել» ~ դրավ. pō «անցք. բացվածք» ~ ալթ. [bura- «պտտել, փորել»]: Հմմտ. հայ. բիր «փորիչ», բրեմ «քանդել, փորել», բրիչ «թոխը, թակուջակ», բերան «ուտելու անցք» (Иллич-Свитыч, 1971, 186–187, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 126, 129):

23. Նոստր. bur «ձյան (ավազի) փոթորիկ, բուք». սեմ.-քամ. bwr- «(ավազի) փոթորիկ, քամի»(?) ~ հե. bher- «փոթորիկ. փոթորկել» ~ ուրալ. pur- «պտտելով (ձյուն) բարձրացնել», purk «բուք, բորան» ~ ալթ. bur / bora «բուք, փոթորիկ»: Հմմտ. հայ. բուռն «ուժգին, սաստիկ. հախուռն» (Иллич-Свитыч, 1971, 188–189): Հմմտ. նաև բու-ք «ձյան սաստիկ քամի», բոր-ան (բուք ու բորան) «ձյունախառն փոթորիկ» (և/ր տարբերակ-մամբ):

24. Նոստր. bur'a «եռալ, փոթորկել». սեմ.-քամ. br- «եռալ»(?) ~ հե. bhreu- «եռալ, փոթորկել» ~ ուրալ. pura-/porᐁ- «փոթորկել, եռալ» ~ դրավ. [puᐁ- «եռալ»]: Հմմտ. հայ. բլթբլթալ «եռալու ձայն հանել» (արմ. կրկն.՝ թ աճականով), թերևս նաև քլթքլթալ //իլթիլթալ «նույնը»(?):

29. Նոստր. blH (այլն bl') «փչել. ուռցնել». քարթվ. bē- / bēl- «փչել. ուռցնել. (փչել-լով) բարձրացնել» ~ հե. bhelh-/bhleh- «փչել. ուռցնել. բարձրանալ» (Иллич-Свитыч, 1971, 193–194. տե՛ս նաև էջ 193-ի տողատակի ծանոթագրությունը): Հմմտ. հայ. (բրբռ.) բլ-կ-նալ «(լցվելով) ուռչել, բարձրանալ» [հուն. φολλός (-λλ- <*ln-) «memb. vir.»] (?):

30. Նոստր. bnt «կապել, միացնել». սեմ.-քամ. bn «կապել փաթաթել» ~ հե. bhendh- «կապել. ագուցել» (Լսսոփ-հՉոՅոփ, 1971, 194): Հմմտ. հայ. պինդ, պնդել «ամուր. ամրացնել, կապել» (Ջահուկյան, 2010, 637):

32. Նոստր. br «երեխա, մանուկ». սեմ.-քամ. [*bir/*bin] «երեխա, մանուկ» ~ քարթվ. [ber- «երեխա, մանուկ»] (?) ~ հե. bher- «երեխա, մանուկ»: Հմմտ. հայ. Բեր (հուն. φέρμα «պտուղ») (Иллич-Свитыч, 1971, 194–195): Այլն՝ բեր-ել «ծնել», բեր-ք «(երեխա՝ զավակ) բերելը, ունենալը. ծնունդ».

(*հմմտ.* բերքից ընկնել՝ կտրվել «ծնելու ընդունակությունից զրկվել, ամլանալ»)»¹²:

33. *Նոստր.* calu «ճեղքել. կիսել»: *սեմ.-քամ.* sl- «ճեղքել. կիսել. սայր»: *քարթվ.* cel- «հնձել» ~ *հե.* (s)kel- «ճեղքել» ~ *ուրալ.* sale- «կիսել. ճեղքել» ~ *դրավ.* cal- «ճեղքել. կիսել» ~ *այթ.* čalu- «կիսել»: *Հմմտ.* *հայ.* ցելում «ճղել, ճեղքել», ցեղ «մաս. տոհմ, ազգ» (g < *sk): *Թերևս նաև՝* ճիւղ «ոստ, մաս, բաժին», ճեղ-ք «արանք, բացվածք», (*բրբռ.*) ճղել «պատռել. զատել, առանձնացնել», շեղք «(դանակի) կտրոդ մաս», շիւղ/շիղ (*հմմտ.* ծիւղ, ծիղ, ծեղ «ծլել, բողբոջել») «ոստ, դալար ճյուղ» և այլն (*Илич-Сви́тыч*, 1971, 195–197, *հմմտ.* Ջահուկյան, 1987, 72, այլն 2010, 491, 493–94):

34. *Նոստր.* cūja «բույսի փուշ». *քարթվ.* cuxw- «բույսի փուշ. սայր» ~ *հե.* skei(H)- «բույսի փուշ» ~ *դրավ.* cī- «փուշ» (?) ~ *այթ.* čǐjՊ «բույսի փուշ. սայր»: *Հմմտ.* *հայ.* քիստ «հասկի ամեն մի հատիկի գլխին աճող բարակ փշանման կարծր մազիկ» (p < *sk-):

35. *Նոստր.* cur/ cor «կաթել. թափվել». *քարթվ.* cwar- / cur- «կաթել, կաթիլ» ~ *ուրալ.* cor «կաթել, հոսել» (?) ~ *դրավ.* cōr- / cūr- «կաթել, հոսել» ~ *այթ.* čur «կաթել, հոսել»: *Հմմտ.* *հայ.* ծոր «(հեղուկի) շիթ. (հնձածի) շերտ. լաս», ծորել «շիթով՝ շերտով թափվել» (< *հե.* ?), այլն (*բրբռ.*) ճիթել «շիթով հոսեցնել, չրոալ «հորդ հոսել», շո-իւղ/շո-իւնջ «ուժեղ ձայն», շառ-աչ(յուն) «ուժեղ՝ աղմկալից ձայն» (< *հե.* ?):

37. *Նոստր.* Պյա «շողալ». *սեմ.-քամ.* s(j) «լուսավոր» ~ *հե.* sOeih «շողալ, թույլ լույս տալ. ստվեր» ~ *ուրալ.* śŷjՊ շողալ, լույս տալ ~ *դրավ.* [cāj «փայլ»]: *Հմմտ.* *հայ.* ցայ-ել «մաքրաջրել. պարզաջրել» (?) (g < *sk-):

38. *Նոստր.* cw «կանչել, գոռալ. խոսել»(?). *սեմ.-քամ.* sw- «գոռալ» ~ *քարթվ.* [cw- «ասել»]: *Հմմտ.* *հայ.* (*բրբռ.* ?) ճվալ «ճչալ, կանչել», ճվճվալ «աղաղակել»/ծվծվալ «ծլվալ. բարակ ճչալ», սվսվալ «թույլ ձայն հանել», այլն գվգվալ «աղաղնու մի տեսակ ձայն հանելը» և այլն:

41. *Նոստր.* čapʰa «խփել. կտրել». *սեմ.-քամ.* [sP- «խփել. հարվածել»] ~ *հե.* skep- «ճեղքել, ճղատել» ~ *ուրալ.* čappa- «կտրել, խփել» ~ *դրավ.* [cava- «կտրել»] ~ *այթ.* čap(a)- «խփել. կտրել»: *Հմմտ.* *հայ.* կոփեմ «խփել, հարվածել» (*հմմտ.* «Կոնել կոփել գողունն Երուանդայ արքայի» - «Երվանդ արքայի դուռը թակել». *Խոր.*, 2, ԿԵ):

43. *Նոստր.* čuH «նայել». *քարթվ.* ciew-/ciaw-/ciw- «աչքը վրան պահել. հսկել» ~ *հե.* (s) keuH - «նայել» ~ *դրավ.* cū-(r) - «նայել»: *Հմմտ.* *հայ.*

¹² Ի տարբերություն Յու. Պոկորնու (տե՛ս J. I. Pokorny. Նշվ. աշխ., էջ 128–129)՝ գտնում են, որ «*հե.-ում* *bher- («երեխա, զավակ») հիմքը, ըստ երևույթին, բաղադրվել (կոնտամինացվել) է *bher- («վերցնել կրել») հիմքի հետ (տե՛ս բառահոդված 8): Նման բաղադրությունը հեշտ է «կրել» «պտուղը կրել, հղի լինել» «ծնել. Ծննդաբերել» (բառացի՝ «բերել») իմաստային տեղաշարժի հնարավորության դեպքում. այն արտացոլված է *հայ.* բեր, հուն. φέρμα «պտուղ», միդ. birit «մայր խոզ», գերմ. *beran «բերել. Ծնել», «առաջ բերել՝ արտադրել, ծննդաբերել» տիպի կազմություններում» (*Илич-Сви́тыч*, 1971, 194):

gnjg (gnig-ան-եմ) «*ցույց տալ*» (ենթադրյալ *skeu-skō «նայել») (Иллич-Свитыч, 1971, 202–203, *հմմտ.* Ջահուկյան, 1987, 72, *այլն*՝ 2010, 744):

44. Նոստր. *cel* «*ցատկել*». *սեմ.-քամ.* 1- «*ցատկել*»(?) ~ *հե.* (s)Oel- «*ցատկել*» ~ *ուրալ.* *cel-* «*ցատկել*» ~ *դրավ.* [cEl-ai «*աղբյուր, ջրվեժ*»](?) ~ *ալթ.* [č(e)l- «*կաղալ. գայթեկ*»]: *Հմմտ.* *հայ.* քայլ «*ոտքի մեկ շարժում. քայլվածք*»(?):

48. Նոստր. *-Či* (*սաստկ.-բազմ. ածանց*). *հե.* *-sO-* (*նույնը*) ~ *ուրալ.* *-če-* (*նույնը*) ~ *ալթ.* *-či-* (*նույնը*): *Հմմտ.* *հայ.*-(նյ)ց- //- (նու)ց- (*պատճառ. ածանց*) (*հմմտ.* *խեթ.* -šk-, *օրինակ*՝ *ar-šk-* «*(հաճախակի) շարժվել*»):

50. Նոստր. *čiru* «*թարախ, շարավ. խյուս*». *սեմ.-քամ.* [j)r «*թաց, կղկղանք*» ~ *հե.* (s)ter- «*խյուս. թարախ, կղկղանք*» ~ *ալթ.* *čirš-* «*հոտել, նեխել*»: *Հմմտ.* *հայ.* թոբ- (*թոբել*) «*ծորել՝ հոսել (մի բան)*», թար-ախ «*շարավ, թարախ*» (Иллич-Свитыч, 1971, 207): *Այլն*՝ *շար-ալ* «*թարախ*», *թերես (բրբռ.)* ցեռ «*(հեղուկ) կղկղանք*»(?):

53. Նոստր. *čAr* «*կտրել*». *սեմ.-քամ.* *čr-* «*կտրել, ճեղքել. սուր՝ կտրող քար*» ~ *քարթվ.* *čer-/čar-* «*կտրել, սղոցել*» ~ *դրավ.* *car-* «*ճեղքվել, կիսվել. երկատվել*». *Եթե հե.* **(s)ker-* «*կտրել*» // *նոստ.* *čAr* «*կտրել*» (?) (Иллич-Свитыч, 1971, 209): *Հմմտ.* *հայ.* *քեր-եմ* «*քերել*», *քեր-թ(ել)* «*մաշկել*», *շեր-տ(ել)* «*կիսել, շերտել*», *ջար-դ(ել)* «*կտոր-կտոր ա-նել*»(?). *Թերես նաև շոբ-թ(ել)* «*փախցնել*», *ձոռ-թ(ել)* «*բաժանել, հեռացնել*» և *այլն*:

58. Նոստր. *ČalHa* «*լայն*». *հե.* *stelh-* «*լայն*» ~ *ալթ.* [čāl(a) «*լայն, ընդարձակ*»]: *Հմմտ.* *հայ.* առա-ստաղ (<*stl-no-) *տանիք*, *լայն* «*լայն*» (*բաղադր. *lai- < *stlā-to*) (Иллич Свитыч, 1971, 212)¹³:

61. Նոստր. *daŋa* «*մոտ(իկ)*». *սեմ.-քամ.* *d* «*մոտ(իկ)*» ~ *ուրալ.* *taka* «*հետևի (կողմ)*», *taka-na* «*հետևից*» ~ *ալթայ.* *daka-* // *daga-* «*մոտ, մոտենալ. հետևել (մեկին)*»: *Հմմտ.* *հայ.* *տակ* («*մոտ. տակը, տակի՝ ներքևի կողմը*») < *իրան.* *tak* «*տակ. ներքևի կողմ*» (*Ջահուկյան, 2010, 718*)¹⁴:

62. Նոստր. *dalq(u)* «*ալիք*». *սեմ.-քամ.* *dl* «*ալեկոծվել, պղտորել*» ~ *հե.* [dhelH- «*ծով*»? ~ *դրավ.* *talla-* «*ալլալվել, անհանգստանալ*» ~ *ալթ.* *d(ä)lu-* // *dōli-* «*ալիք*»: *Հմմտ.* *հայ.* (*բրբռ.*) *թալ-ցնել* «*(նորածնի) լեզուն կուլ գնալը՝ շնչարգել լինելուց, ալլալվել-լը*»(?):

64. Նոստր. *dEwHi* «*տատանել, փչել*». *հե.* *dheuH-* «*տատանել, ցնցել, փչել*» ~ *ալթ.* *dEbi-* «*թափահարել, փչել*»: *Հմմտ.* *հայ.* *դե-դե-իմ* (*դե-դե-իմ) «*տարուբերվել, ճոճվել*» (Иллич-Свитыч, 1971, 217–218, *հմմտ.* Ջահուկյան, 1987, 72, *այլն* 2010, 191):

65. Նոստր. *-di* (*անցյ. ժամ. կազմիչ*). *քարթվ.* *-di* (*անկատ. ժամ. կազմիչ*) ~ *դրավ.* *-tt-/t-* (*պրետերիտի կազմիչ*) ~ *ալթ.* *-di* (*պրետերիտի կազմիչ*): *Հմմտ.* *հայ.* *-յ-* (*ըստ Ա-ճաղյանի*) *երթա-յ-ի* «*գնում էի*», *բերեի* (<*բերե-յ-ի) «*բերում էի*» (*հմմտ.* Ջահուկյան, 1987, 70–71):

¹³ Միաժամանակ գտնում են, որ հայերենը հնարավորություն է տալիս նաև վերականգնելու *հե.* *stl-no- նախաձև:

¹⁴ H. H ü b s c h m a n. Armenische Grammatik. Leipzig, 1897, S. 250.

66. Նոստր. did «մեծ» (?). սեւ.-քաւ. d(j)d «մեծ. հաստ» ~ քարթվ. did «մեծ»: Հմմտ. հայ. տի- (տի-կին. տի-եզերք, *տի-այր> տեր և այլն) (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 70–71, այլն՝ 2010, 728)¹⁵:

67. Նոստր. diga «ձուկ». սեւ.-քաւ. [d(j)g «ձուկ»] ~ հե. dhoh-u-H «ձուկ» ~ ալթ. [d/iga- «ձուկ»]: Հմմտ. հայ. ձու-կն «ձուկ» (ինչպես որ մու-կն և այլն) (Иллич-Сви́тыч, 1971, 219, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

68. Նոստր. dila «արևի լույս». քարթվ. [dila «առավոտ»]? ~ հե. dhel- «արև, լուսավոր» ~ ալթ. *dila «արև, արևի տարի»: Հմմտ. հայ. դեղին (սեռ. հոլ. դեղ-նոյ) «դեղին, գունատ՝ դալուկ» (Иллич-Сви́тыч, 1971, 219–220):

69. Նոստր. diq «զետին, հող». քարթվ. diqa «զետին, կավ» ~ հե. dhohem- «զետին, հող»: Հմմտ. հայ. տիղ-մ //տեղ-մ «ջրի բերած նստվածք, տիղմ», (բրբռ.) տիլ «ցեխ, տիլ», տլ-ողլ «ջրոտ, ոչ սրսուտ (կարտոֆիլ և այլն)»:

72. Նոստր. duł «ծայր, վերջույթ». քարթվ. dud- «ծայր, վերջույթ» ~ ուրալ. tuδ'ka «ծայր, վերնամաս» ~ դրավ. tut «վերջույթ, ծայր»: Հմմտ. հայ. տուտն (տտուն) «ծայր, վերջույթ՝ պոչ» (<հե. *dud-) և այլն (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 735):

73. Նոստր. dṣnga «հանգիստ լինել, լռել». սեւ.-քաւ. d(w)m «հանգիստ լինել, լռել» ~ քարթվ. [dum- «լռել»] ~ ալթ. dṣṅṣ «հանգիստ նստել, լռել»: Հմմտ. թերևս հայ. (բրբռ.) դում «մունջ. լուռ», դինջ (*դի-նջ) «հանգիստ. անտարբեր»(?):

75. Նոստր. dṣṣ «տեղավորել». սեւ.-քաւ. dṣ «տեղավորել» ~ քարթ. d- «տեղավորել» ~ հե. dheñ- «տեղավորել, դնել»: Հմմտ. հայ. դնեմ [դի(ն)եմ] «դնել», եդ-ի, եդ (անցյ. կտր. եզ. 1-ին, 3-րդ դ.) «դրեց», դի ը (հրավ. եզ. 2-րդ դ.) (Иллич-Сви́тыч, 1971, 224, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 201):

76. Նոստր. dw «հիվանդանալ. մեռնել». սեւ.-քաւ. dw- «հիվանդ լինել. մեռնել» ~ հե. dheu- «մեռնել. ուշաթափվել»: Հմմտ. հայ. դի (սեռ. հոլ. դի-ոյ.) «դիակ», թերևս նաև ցաւ «հիվանդություն» (Լսսոֆ-հՉՌՅօֆ, 1971, 224–225, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 198, 742):

78. Նոստր. gara «ծակող ճյուղ. փուշ». հե. gher-, gherñ-/ghreñ- «փուշ, սայր, ճյուղ» ~ ուրալ. kara «փուշ, ճյուղ, փշատերև բույս» ~ դրավ. kar(a) «փուշ, սայր» ~ ալթ. gara «սայր, ճյուղ, փշատերև բույս»: Հմմտ. հայ. (բրբռ.) կառ (թերևս նաև կանգառ) «մի տե-սակ փշոտ՝ ոչ շատ բարձր բազմամյա բույս, կլորավուն մանուշակագույն թավ ծաղ-կով»:

¹⁵ Ինչպես տեսնում ենք, բացակայում է համեմատությունը հնդեվրոպականի հետ, սակայն Ջահուկյանը, հավանաբար, նկատի ունենալով Բլիչ-Սվիտիչի մեկ այլ աշխատության տվյալները, իր գրքում անցկացնում է այդ համեմատությունը՝ տողատակին նշելով հետևյալը. «Բլիչ-Սվիտիչը տալիս է միայն բալթիական ձևերը՝ չիմանալով հայերենի մասին» (Ջ ա հ ու կ յ ա ն, 1987, նաև՝ 2010):

79. Նոստր. gṽndu «արու, որձ». զրաւ. kaṽṽ- «արու, որձ» ~ ալթ. gṽndṣ «արու, որձ»: Հմմտ. հայ. թերևս (բրբռ.) քոնթ «արու, որձ», քոնթ(ի) «արուի՝ որձի կարիք ունեցող» (< հե.?):

80. Նոստր. gṽi «ձեռք». հե. ohes- «ձեռք» ~ զրաւ. kac- «ձեռք» ~ ուրալ. kṽte- «ձեռք»: Հմմտ. հայ. ձեռ-ն (հոգն.՝ ձեռք) (Լսմի-հՉՌՅօփ, 1971, 227, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 475):

82. Նոստր. gE(hr)a «արշալույս». սեւ.-քամ. ghr «արևի լույս, օր» ~ հե. oherh-/ohreh- «արշալույս. լուսանալ» ~ ալթայ. *gEra «արշալույս. ցայգ»: Հմմտ. հայ. ճառագ- «արշալույս», ճառագ-(ել) «լույս տալ» (թերևս նաև ճրագ):

84. Նոստր. gi(ʔ)u «հարթ. փայլուն». սեւ.-քամ. [gl «ճաղատ»] ~ քարթվ. [glu «հարթ»](?) ~ հե. ohelh⁰-/ohleh⁰- «սպիտակավուն, փայլուն», ghleh⁰-dh- «հարթ, փայլուն» ~ ուրալ. [kī/ʔ/ṽ «հարթ և փայլուն»] ~ ալթ. gīlu-/ gīla- «հարթ և փայլուն»: Հմմտ. հայ. թերևս (բրբռ.) գիլա(յ) «(ոչ սև խաղողի) հատիկ» (?):

87. Նոստր. gop^a «դատարկ, սնամեջ». սեւ.-քամ. gwP «դատարկ, սնամեջ» ~ քարթվ. kwab- «քարայր, փոս»(?) ~ հե. geup- «սնամեջ տեղ, փոս» ~ ուրալ. koppa «դատարկ, սնամեջ. զանգ» ~ ալթ. goba-/gobi- «դատարկ, սնամեջ. խորք»: Հմմտ. հայ. գուր «փոս. փոսորակ», (բրբռ.) կուր-ի «դազաղ» (զ/կ տարբերակում) (?):

91. Նոստր. gur^Λ «կուլ տալ». սեւ.-քամ. g(w)r- «կուլ տալ, կում» ~ հե. g^uerh^u- (նաև *g^uer-) «կլանել. կոկորդ» (?) ~ ուրալ. kurk «կում» ~ զրաւ. kur «կում, կոկորդ»: Հմմտ. հայ. (առք.) կեր-ի (ե-կեր) «կերա», կեր, կերակուր «ուտելիք», կոկորդ (< *կոր-կոր-դ. հմմտ. սոսորդ < *սոր-սոր-դ «մակկոկորդ». կ/ս տարբերակում) «կոկորդ» (Иллич-Сви-тыч, 1971, 235–236, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 400, 416, 688):

94. Նոստր. gUI' «կլոր. գունդ». սեւ.-քամ. g(w)l կլոր. գունդ. գլուխ» ~ քարթվ. gwar-/gur- «կլոր. գլորվել» ~ հե. ghel- «կլոր ելուստ, գլուխ»(?): Հմմտ. հայ. գլուխ «գլուխ» (Иллич-Сви-тыч, 1971, 237–238):

95. Նոստր. gUr «շիկացած ածուխ». սեւ.-քամ. g(w)r «կրակ. ածուխ» ~ հե. g^uher- «այրել, տաք, շիկացած ածուխ» ~ ալթ. gur(ṽ) «շիկացած ածուխ, բոնկվել»(?): Հմմտ. հայ. ջեռ (ջեռ-ն-ուլ) «տաք, ջերմ» (Иллич-Сви-тыч, 1971, 239):

97. Նոստր. garu «կենանալ, կորանալ»(?). քարթվ. yrek(w)- «կենանալ, կորանալ. ուլորվել» ~ հե. herk⁰- «կոր, կեռ. ճկուն»: Հմմտ. հայ. կորճ «ընկույզի կեղև»(?):

100. Նոստր. haw «(բուռն) ցանկանալ». սեւ.-քամ. hw(j) «(բուռն) ցանկանալ» ~ հե. he- «(բուռն) ցանկանալ» ~ զրաւ. [āw- «(բուռն) ցանկանալ»]: Հմմտ. հայ. ալիւն «ցանկություն. հակում» (Иллич-Сви-тыч, 1971, 241–242), այլն հաւան «հավանություն, հավանող», աւեալ «խելագար, ցնորված» (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 113, այլն՝ 2010, 453):

101. Նոստր. այս «ապրել, կենսական ուժ». սեւ.-քամ. jw «ապրել» ~ հե. hepu «կենսական ուժ» ~ ալթ. ՓյՖ «կենդանի, կյանք»(?): Հմմտ. հայ. թերևս հա(j) «այո՛. այդպե՛ս (է)», ալ(n) «հա՛. այդպե՛ս (է)»(?):

103. Նոստր. Haja «հալածել, հետապնդել». հե. [Hei- «հալածել. չարիք պատճառել»] ~ ուրալ. aja- «հալածել, հետապնդել. հեռուն գնալ» ~ ալթ. aja- «որս անել, զագանին ձեռքը գցել»: Հմմտ. հայ. հայ-հոյ-ել (արմ. կրկն. 'ա//ոն ձայնավորմամբ) «անարգել, վիրավորել. չարախոսել, հիշոց տալ»(?):

106. Նոստր. Henka «վառվել». հե. Heng- «վառվել» (H3g-n-i- «կրակ» և այլն) ~ ուրալ. enk- «վառվել»: Հմմտ. հայ. (բրբռ. *անձ-ող) անձող «ածուխ. կրակ» (Ջահուկյան, 1987, 141, 183 և այլն): Տե՛ս նաև հե. *3k'ni- «կրակ». հինդկ. Agni- «կրակ», «կրակի աստված», լատ. ignis «կրակ. երկնային լուսատու. կայծակ», հսլավ. ognĭ «կրակ» և այլն¹⁶:

107. Նոստր. HerՊ «փուլ գալ, քանդվել». հե. her- «փուլ գալ, քանդվել» ~ ուրալ. erՊ- «փուլ գալ, քանդվել. մաս» ~ դրավ. i□(a)- /e□- «կոտրվել» ~ ալթ. [ՊրՖ- «փլուզվել. հալ-չել»]: Հմմտ. հայ. հեռ-ի /հեռ-ու «զատված, հեռացած, մաս եղած», թերևս նաև հայ. (բրբռ.) հիռի ~ (կռչ.) «ռչխար(ներ)ին հեռացնելու՝ քշելու ձայն» (?) և այլն:

108. Նոստր. HerՊ «արու (կենդանի)». դրավ. ēr «արու» ~ ալթ. ērՊ «արու, տղամարդ»: Ի հավելումն նաև հե. *hers- / ħrs- «արու», որից հայ. առն (սեռ. հոլ. առին) «արու (վարի) ռչխար» («արական» իմաստային հատկանիշով) (Иллич-Свитыч, 1971, 247–248, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 75):

111. Նոստր. Hi (անց. ժամ. մասնիկ). սեւ.-քամ. (H)j (նույնը) ~ քարթվ. -e/-i (առք. մասնիկ) ~ հե. he- (առք. մասնիկ՝ աուզմենտ) ~ ուրալ. - □- (անց. ժամ. մասնիկ) ~ դրավ. - i- (նույնը): Հմմտ. հայ. ե-//է- (ե-բեր «բերեց» // է-առ «առավ») (հմմտ. Иллич-Свитыч, 1971, 249–250):

113. Նոստր. Ho□i «սուր. ծայր, սայր». հե. HeO - «սուր. ծայր, սայր» ~ ալթ. oki «սլաք, վերջույթ»: Հմմտ. հայ. աւ-եղն «ասեղ», թերևս նաև սա-յր (*թրի բերան) /ծա-յր «եզր, վերջ» (արմատի շրջումով) (Иллич-Свитыч, 1971, 251–252, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, 131, 268, այլն՝ 2010, 76, 358–359, 666):

114. Նոստր. Homsa «միս». հե. (H)mēms- «միս» ~ ուրալ. omśa «միս» ~ դրավ. Ծрс- «միս»: Հմմտ. հայ. միս «միս» (ԼսսՌփ-հՉօՑՌփ, 1971, 252–253, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 527):

116. Նոստր. HorՊ «վեր ելնել». հե. h^uer- «վեր ելնել, շարժ(վ)ել» ~ դրավ. ē- «վեր ելնել» (?) ~ ալթ. or(a) - /ΦrՊ «վեր ելնել, հառնել, մտնել»: Հմմտ. հայ. յ-առ-նեմ «վեր ելնել, հառնել», յորդորեմ «հորդորել», այլն

¹⁶ Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, т. 2 (*այսուհետև՝* Гамкрелидзе, Иванов, *աղբյուրը կնշվի մեջբերմանը կից*). Тбилиси, 1984, с. 274 и далее.

ար-մ-ատ «ծառի ընդգետնյա մաս» (հայ. առ- <*r) (Иллич-Свистыч, 1971, 254–255, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 93, 548, 555):

117. Նոստր. Hos «հացենի, հացի»(?). հե. h^{es}- «հացենի, հացի» ~ ուրալ. oška «հացենի, հացի»: Հմմտ. հայ. հաց-ի/հաց-ենի «մի տեսակ ծառ» (Иллич-Свистыч, 1971, 254–255, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 453)¹⁷:

118. Նոստր. Hua «աչք. տեսնել». հե. h^{ek}-/heuk- «աչք. տեսնել» ~ ալթ. uka- «նկատել, հասկանալ»: Հմմտ. հայ. ակն «աչք» (սեռ. հոլ. ակն «աչքի») (Иллич-Свистыч, 1971, չ3 255–256, СШ մտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 30–31)¹⁸:

121. Նոստր. a (ցուց. դեր.՝ հեռու առարկա նշող) (?). սեմ.-քամ. /a (ցուց. դեր.) ~ քարթվ. (h)a (ցուց.դեր.՝ մոտ առարկա նշող) ~ հե. he-n- (ցուց. մասն.)¹⁹ ~ ուրալ. a-/o- (ցուց. դեր՝ հեռու առարկա նշող) ~ դրավ.՝ (ցուց. դեր.՝ հեռու առարկա նշող) ~ ? ալթ. [a-/o- «այն. նույն»]: Հմմտ. հայ. (h)ա-ն- //ա-ն-//ը-ն- (օր.՝ հան-դէպ, ան-ձեռոցիկ, ըն-ձիւղ և այլն) (?):

122. Նոստր. a (բայ. հիմք. մասնիկ) (?). սեմ.-քամ. ' - /' (բայանվ. կազմիչ) ~ քարթվ. (h)a- / -a (բայանվ. կազմիչ) ~ հե. - o- (բայանվ. ածանց) ~ դրավ. -a (բայանվ. և դերբ. ածանց): Հմմտ. հայ. - n- (բեր-ն-յ «բերածի, ստացածի» և այլն: Ի հավելումն նշվում է, որ հե. *o-ն այդ խմբի լեզուներում ամենատարածված բայանվանական մասնիկն է. հե. *bher- «տանել, բերել» > *bhor-o- (հմմտ. հինդկ. bhnras «որս. ավար», հուն. φόρος «եկամուտ. օգուտ» հայավ. сѣ-богъ «հավաքում, հավաքելը» և այլն) (տե՛ս Иллич-Свистыч, 1971, 258–259):

124. Նոստր. amu «առավոտ, ցերեկվա լույս»(?). սեմ.-քամ. 'mr «օրվա լույս, տեսնել» ~ հե. hēm- «օր» ~ ուրալ. am/-oma- (<*amo-) «առավոտ»: Հմմտ. հայ. աւր (սեռ. հոլ. աւուր < *aumr < *amur) «օր» (Иллич-Свистыч, 1971, 260–261, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

125. Նոստր. anq «շնչել»(?). սեմ.-քամ. ['n «շունչ առնել՝ քաշել»] ~ հե. henH- «շնչել»: Հմմտ. հայ. (բրբռ.) հան-զ «շունչ. շունչ առնելը», թերևս նաև հուն.-չ «շունչ, շնչելը»:

127. Նոստր. aSa «կրակ»(?). սեմ.-քամ. 'š «կրակ» ~ հե. hes- «օջախ. չորացնել» ~ ալթ. [aSa- «այրվել»]: Հմմտ. հայ. աճիւն (հայ. ճ < *sg-) «մոխիր», այլն ազ-ազ-իմ «չորանալ» (արմատի կրկն.) (Иллич-Свистыч, 1971, 262–263, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 22):

130. Նոստր. ej «գալ»(?). սեմ.-քամ. 'j «գալ» ~ հ.-ե. hei- «գնալ» ~ դրավ. ej- «գնալ. մոտենալ» ~ ալթ. i- «մոտենալ. մտնել»: Հմմտ. հայ. էջ (ՊՅՁ), իջանեմ «իջնել» (ներկ. ժամ. էգ. 1-ին դ.) (Ջահուկյան, 1987, 72):

¹⁷ Նշվում է, որ «ձայնավորական համակարգը պարզ չէ. հնարավոր է ծագում հե. š-k-ից՝ երկրորդային հ-ով» (նույն տեղում):

¹⁸ Նշվում է, որ «պարզ չէ-ն՝ սպասելիք-ի փոխարեն» (նույն տեղում):

¹⁹ Հե. *n-ն դիտվում է «սաստկացուցիչ տարր». հմմտ. հուն. ἄν «զուցե, թերևս», «մյուս անգամ», լատ. an «այո», «զուցե. թերևս» (նույն տեղում):

131. Նոստր. ? elA «ապրել». սեմ.-քամ. ' (j)l «լինել, գոյություն ունենալ. (ագ-գա)բնակչություն» ~ ուրալ. eՊ- «ապրել» ~ դրավ. il /? el «ապրելու տեղ» ~ ալթ. el «բնակչություն. խաղաղ կեցություն»: Հմմտ. հայ. թերևս եղա-նիմ «լինել, գոյություն ունենալ»:

132. Նոստր. esA «տեղում լինել. նստակյաց դառնալ»(?). սեմ.-քամ. ' (j)š / ' (j)t «տեղ հասնել. տեղում լինել» ~ հե. hes- «լինել, h s «նստել»/es- «լինել» ~ ուրալ. esA «տեղում մնալ. տեղ. կայան»: Հմմտ. հայ. ե-մ «կամ. լինել» (Иллич-Свитыч, 1971, 268-269, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 216):

135. Նոստր. ili «եղջերու»(?). սեմ.-քամ. [j]l «եղջերու» ~ հե. hel-n- «եղնիկ, եղջերու» ~ դրավ. il «եղջերու» ~ ալթ. ili «եղջերու. ցիռ»: Հմմտ. հայ. եղն (սեռ. հոլ. եղ-ին) «եղջերու» (Иллич-Свитыч, 1971, 272-273. հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

136. Նոստր. itՊ «ուտել»(?). սեմ.-քամ. t(j)l it «ուտել» ~ հե. hed- «ուտել» ~ ալթ. [ida- «ուտել»]: Հմմտ. հայ. ուտ-եմ (ներկ. եզ. 1-ին դ. < * öd-) «ուտում եմ» (Иллич-Свитыч, 1971, 273-274, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72):

137. Նոստր. al' «անցկացնել (սարն այն կողմ)». սեմ.-քամ. 'l- «անցնել սարից, ելնել. բարձունք» ~ հե. hel- (?) «մյուս կողմից, դեպի այն կողմ» ~ ալթ. al' a «անցկացնել (սարն այն կողմ)»: Հմմտ. հայ. այլ «մյուս. այլ» (հուն. ἄλλος «մյուս. այլ» լատ. alius «այլ, մյուս» և այլն) (Иллич-Свитыч, 1971, 275-276):

139. Նոստր. Eξu «ջուր». սեմ.-քամ. 'q(w) «ջուր» ~ հե. hek[□]-ջուր. խմել²⁰: Հմմտ. հայ. թերևս կու-մ/իտու-մ «ումս, կում. խմելը» (խեթ. eku-, լուվ. aku-, պալ. ahu- «խմել», լատ. aqua «հոսք, ջուր» և այլն):

140. Նոստր. AL «կիզել (զոհը)». սեմ.-քամ. 'l «կիզել զոհը. բոց» ~ հե. Hel- «կիզել զոհը. հուրհրալ»(?): Հմմտ. հայ. յաղ-թ «շատ. հսկա, քաջ. հաղթություն» (երե նախնականը դիտվի հաղթության համար զոհաբերումը՝ «զոհ մատուցել՝ ի նշան հաղթության»(?):

141. Նոստր. Λ «ճյուղ». սեմ.-քամ. 'd «ծառ. ճյուղ» ~ հե. H/o/sd-o- «ճյուղ»: Հմմտ. հայ. ոստ «ոստ, ելունդ. ցից» [հուն. ζος, (էդ. Πσδος), գոթ. asts, հվգերմ. ast, հանգլ. öst «ե-լուստ (ծառի վրա)»] (Иллич-Свитыч, 1971, 276-277):

145. Նոստր. jar «փայլել, ճառագել». դրավ. ēr-/eri- «փայլել, բոցկլտալ» ~ ալթ. jaru- «լույս տալ, փայլել»(?): Հմմտ. հայ. թերևս ճառ-ագել «շողալ, փայլել. լույս տալ»:

149. Նոստր. -jE (բղձ. եղ. ձևորդ). հե. -i-, -ieh- (բղձ. եղ. մասնիկ) ~ ալթ. -jE- [բղձ. (վոլյունտ,) եղ. մասնիկ]: Հմմտ. հայ. թերևս -ի- // -յ- [բուն կամ աթեմ. անկատ. գործառույթով՝ բերեի (<*բերե-յի) «բերում էի»

²⁰ Թերևս նաև դրավ. āk «ճահիճ» (տե՛ս նույն տեղում):

(*հմմտ. հինդկ. bhñret, հուն. φέροι «կրելի, տանելի», գոթ. baþrai, այլև հսլավ. ѡуѣѡ «տանելի, վերցնելի»*) (*Иллич-Свитыч, 1971, 282*):

150. Նոստր. -j «ածակ. ածանց». սեմ.-քամ. -ij «ածակ. ածանց» ~ հե. -ro-/i-ro- «ածակ. ածանց» ~ ուրալ. -j «ածակ. ածանց», -ja/jՊ «անվ. և դերբ. ածանց» ~ դրավ. -i «կոնվերբի ածանց» ~ ալթ. -i «անվ. և դերբ. ածանց»: Հմմտ. հայ. բար-ի, կոգ-ի «(կովի) կարագ» (*հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 70*):

156. Նոստր. kal՝ «կաշին՝ կեղևը պոկել, քերթել». հե. gol- «մերկ, ճաղատ՝ անմազ» ~ ուրալ. kal՝ «բարակ մաշկ, մերկ, հարթ» ~ դրավ. kaՓ - «մաշկել, պոկել» ~ ալթ. Kal (i)- «մաշկել. կեղև, մերկ»: Հմմտ. հայ. ճաղատ «անմազ. ճաղատ», թերևս նաև ճակ-ատ «լերկ, անմազ. ճակատ»:

157. Նոստր. kamu «բռնել, սեղմել». սեմ.-քամ. km- «վերցնել, սեղմել» ~ հե. gem- «բռնել, սեղմել» ~ ուրալ. kama-lA/ koma-rA (<* kamo-) «բռն, ամ» ~ դրավ. kamA- «բռնել, պահել» ~ ալթ. kamu- «բռնել, սեղմել»: Հմմտ. հայ. ճմ-լեմ «սեղմել, ճզմել, ճմլել», թերևս (բրբռ.) ճմռ-ել «սեղմել, ճզմել» (< ճմռոտ «յուղի մեջ ճզմած՝ ճմլած տաք հաց»), թերևս նաև ծմր-ել (ծմր/լկտալ) «(մարմնով) ճմլվել՝ ոլորվել» և այլն (*Иллич-Свитыч, 1971, 290-291, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72*):

159. Նոստր. kar/kur «կռունկ». սեմ.-քամ. [k(w)rk «կռունկ, ձկնկուլ(?)» ~ հե. gerH- «կռունկ» ~ ուրալ. karke/kurke «կռունկ» ~ դրավ. kor-/kur- «կռունկ» ~ ալթ. [kara-/kura- «կռունկ(?)»]: Հմմտ. հայ. կռունկ «խորդ, կռունկ» (*Иллич-Свитыч, 1971, 292-293, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71*):

162. Նոստր. kՊIU «խնամակցուհի». սեմ.-քամ. [kl(l) «եղբոր կին. հարս»] ~ քարթվ. [kal-»կին»] (?) ~ հե. ց̌āō «եղբոր կին» ~ ուրալ. kՊIՖ «յուրային (ամուսնու քույր՝ տալ. եղբոր կին և այլն). քրոջ ամուսին» ~ դրավ. [kal- «հորեղբոր կին»] ~ ալթ. kՊli(n) «կրտսեր եղբոր կամ որդու կին. քրոջ ամուսին»: Հմմտ. հայ. տալ «ամուսնու քույր, տալ», թերևս նաև (բրբռ.) ձալն/զալն «հոր՝ մոր քույր» (տե՛ս *Иллич-Свитыч, 1971, 292-93, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71*)²¹:

163. Նոստր. kEN «զիտենալ». սեմ.-քամ. k(j)n «զիտենալ. ճանաչել» ~ քարթվ. gen- «խմանալ, հասկանալ, զգալ» ~ հե. ց̌enh^u-ց̌neh^u- «զիտենալ»: Հմմտ. հայ. ճանաչեմ («ճանաչեմ») «ճանաչել, իմանալ», ծանեայ (անց. կատ. եզ. 1-ին դ.) «ճանաչեցի», այլն ծան-ալթ «ճանաչած, իմացած» և այլն (*Иллич-Свитыч, 1971, 296-97, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 359, 488*):

164. Նոստր. k(iH) «երգել». հե. (g)eiH- «երգել. գոռալ, ճչալ» ~ ուրալ. kīγA- «կտղուցել, երգել»: Հմմտ. հայ. ձի-չ «գոռոց, ճիչ», թերևս նաև ծի-կ

²¹ Գտնում են, որ հայ. ծալ-ի փոխարեն տալ-ը արդյունք է տալգր «ամուսնու եղբայր» բառի ազդեցության, որն անհավանական է (տե՛ս նույն տեղում):

(ծիկ-ծիկ) «հավին, ճտերին կանչելու ձայն», ծիւ- «ճնճողուկի ձայն» (հմմտ. ծիվ-ծիվ անել «ծվծվալ, ծլվլալ») և այլն:

165. Նոստր. kirH «հին». հե. ġerH- «հին. զառամյալ» ~ ղրավ. [kir(a) «հին»](?): Հմմտ. հայ.ծեր «տարեց, ծեր» (Иллич-Свитыч, 1971, 297–298):

166. Նոստր. kiwi «քար». եւ. -քաւ.[kw «քար»] (?) ~ քարթվ. kw-a «քար» ~ ալթ. kiwe «քար»: Հմմտ. հայ. թերևս կաւ «նստվածքային ապար. շինանյութ»:

168. Նոստր. kojHa «ճարպոտ, առողջ». հե. g^ueih^u / g^uieh^u - «առողջ լինել. ապրել» ~ ուրալ. kōja «ճարպ, ճարպոտ»: Հմմտ. հայ. կեամ (<*g^uiɾ-ā-) «կենալ, ապրել», կեանք «ապրելը, կյանք», կենդանի «ապրող. կենդանի», կենսական «ապրելուն բնորոշ՝ անհրաժեշտ» և այլն (Иллич-Свитыч, 1971, 299, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 396–97):

175. Նոստր. kŭjpa «հողերը ծալվել. ոսկրի ծռում»(?). հե. ġenu / ġneu «ծունկ» ~ ուրալ. kŭjpa-(rH) «արմունկոսկր. բազուկ» ~ ղրավ. կп «սալատ, կուզ»: Հմմտ. հայ. ծուն-(կ/զ)/ծուն-ր (հոգն.՝ ծունկ-ք) «ծունկ, ծնկներ» (Иллич-Свитыч, 1971, 304, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլն՝ 2010, 368):

178. Նոստր. kŭni «կին». սեւ. -քաւ. k(w)n / knw «կանանց խմբից մեկը. կին» ~ հե. g^uen- «կին» ~ ալթ. kŭni «կանանց խմբից մեկը. կին»: Հմմտ. հայ. կին (հոգն.՝ կան-այք) «կին» (Иллич-Свитыч, 1971, 306–307, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

189. Նոստր. -ka (զոյ. փոքր. մասնիկ). քարթվ. -k- (-ak-, -ik-) (փոքր. մասնիկ) ~ հե. -k- (փոքր. մասնիկ) ~ ուրալ. -kka/-kkH (փոքր. մասնիկ) ~ ալթ. -ka/-kH (փոքր. մասնիկ): Հմմտ. հայ. (ի, ու, ա, ե)կ (իմա՝ փոքրիկ, արջուկ, գնդակ, տղեկ և այլն):

190. Նոստր. Uaba/Uap'a «բռնել». սեւ. -քաւ. qb- «բռնել, վերցնել, կծել» ~ քարթվ. Ub- «կծել» ~ հե. ghabh-/kap- «բռնել, վերցնել, պահել» ~ ուրալ. kappH «բռնել» ~ ղրավ. kavv-/kapp- «(բերանով) բռնել. ճանկել», kava- «բռնել» ~ ալթ. k^aaba-/k^aapa- «բռնել»: Հմմտ. հայ. կափ- (կափել «խփել, բախել», կափկափել «ատամները (ցրտից) իրար խփել» (արմատի կրկն.), կափուցանել «խփել, գոցել», կափարիչ //կափոյր «խուփ» և այլն), թերևս նաև խափ «որոգայթի մեջ բռնվել», խուփն «կափարիչ» և այլն:

196. Նոստր. ՄՊԸՊ «կտրել, կիսել». սեւ. -քաւ. qs «կիսել, խփել, կոտրել» ~ քարթվ. [kac1- «կտրել, կիսել, տրոցել»] ~ հե. Oes- «կտրել, կիսել» ~ ուրալ. k^oġġ / keġġ «դանակ, սայր» ~ ղրավ. kacc- «կծել, խայթել»(?) ~ ալթ. [k^oġsH- «կտրել, կիսել»]: Հմմտ. հայ. թերևս կէս- (կիս-ել «կես անել, կտրել», կիս-ատ «կեսը պակաս՝ կտրած») և այլն:

197. Նոստր. ՄՊր «(պինդ) կապել». սեւ. -քաւ. kr «կապել, փաթաթել» (?) ~ քարթվ. Uar-/Uer- «կապել» ~ հե. Oer- «կապել» ~ ուրալ. k^oġrH- «(ամուր) կապել. փաթաթել» ~ ղրավ. [ka- «(պինդ) կապել, ձգել»] ~ ալթ. k^oġrH «(ամուր) կապել. փաթաթել»: Հմմտ. հայ. սարի-ք (հոգն.՝ սարե-աց < *Oerep.) «պարան» (Иллич-Свитыч, 1971, 321–322):

200. Նոստր. UErđ «կուրծք, սիրտ». քարթվ. m-Uerd- «կուրծք» ~ հե. Oerd- (այլև *Oērd-/Ored-) «սիրտ»: Հմմտ. հայ. սիրտ (սեռ. հոլ. սրտ-ի, գործ. հոլ. սրտիւ < հե. *OFrd-i-. հմմտ. խեթ. kir, թեք ձևը kard-) «սիրտ», թերևս նաև կուրծ-ք «սիրտ, կուրծք» (հմմտ. կուրծ/*կուրտ-//սիրտ-?) (տե՛ս նախ *Иллич-Свитыч*, 1971, 324–325):

201. Նոստր. U(o) (վերջ. սաստկ. և շաղկապ. մասնիկ). սեմ.-քամ. k(w) (միավ. մասնիկ) ~ քարթվ. kwe (սաստկ. և հաստատ. մասնիկ) ~ հե. k^ue (շաղկապ. և անորոշ-սաստկ. մասնիկ) ~ ուրալ. -ka/-k^u (շաղկապ. և սաստկ. մասնիկ) ~ ալթ.-ka (սաստկ. մասնիկ): Հմմտ. հայ. -ք (ն-ք «ովևէ, ովևիցե»), -չ (իւն-չ «իւնչ») (*Иллич-Свитыч*, 1971, 324–325, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

202. Նոստր. Uol' «կլոր, բոլոր(ակ)». սեմ.-քամ. q(w)l «կլոր. գլորվել» ~ քարթվ. Uwer-/Uwal «կլոր, բոլոր(ակ)» ~ հե. k^uel- «կլոր. պտտվել» ~ ուրալ. kol'á «շրջան(?) ~ ալթ. Kol' «տեղաշարժել, պտտվել»: Հմմտ. հայ. հոլ, հոլովեմ «պտտվել», նաև սայլ «անվավոր փոխադրական. սայլ», (բրբռ.) գ'ալ-գ'ալ-ի «երկանիվ սայլ», թերևս նաև գլ-որ(վ)ել «պտտվել, գլորվել» (?), կլ-որ «շրջանաձև, կլոր»(?) և այլն²²:

209. Նոստր. ajwa «փորել, քանդել». հե. *kei-/Oeu- (<*Oreu-) «փռս, անցք» ~ ուրալ. kajwa- / kojwa- «փորել, հանել, շարտել»: Հմմտ. հայ. սոր (<*Oo-er-) «անցք. փռս» (թերևս նաև ձոր «լեռների արանքում ձգվող երկար ու նեղ հովիտ. ձոր») (*Иллич-Свитыч*, 1971, 333–334):

211. Նոստր. [an] «ծն(վ)ել». սեմ.-քամ. qn- «ծնել» ~ հե. ken- «ծնվել. մատղաշ, նորածին» ~ դրավ. kan- «ծնել»: Հմմտ. հայ. սկունդ [<* (ս)կուն-դ] «նորածին(շուն). լակոտ» (*Иллич-Свитыч*, 1971, 335–336)²³:

212. Նոստր. ap'a «փակել, ծածկել». սեմ.-քամ. kp-/qp- «փակել, ծածկել» ~ դրավ. kapp-/kava- «ծածկել» ~ ալթ. kapa- «փակել»²⁴: Այնինչ, Ջահուկյանը գտնում է, որ դրանք ծագում են հե. *ghabh//gabh- «բռնել, վերցնել» (տարբ. *kap->հայ. կապ «կապ. վանկ և այլն». հմմտ. լատ. habēnā «փռել, սանձ», habeō «պահել. ունենալ»), *gabh-//gabh-, այլև *kap- «բռնել» (տարբ. ' *gab->հայ.կափ- «փակում, խփում, զարկում, կպչում, բռնում». հմմտ. կոռն. gavel «բռնում, պահում», ալթ. kap «բռնել», հուն. κοπτω «կլանել», լատ. capiō «բռնել» և այլն) և *ghabh- «բռնել» (տարբ. ' *gab-> հայ. կոպ «կոպ, աչքի կափարիչ». հմմտ. հայ. կապ, կափ) արմատներից (տե՛ս Ջահուկյան, 2010, 383–384, 396 և 420):

²² Ավելի մանրամասն տե՛ս Վ. Գ. Հ ա մ բ ա ր ձ ու մ յ ա ն. Ակնարկներ հայոց լեզվի համեմատական բառագիտության, պր. 1, Երևան, 1998, էջ 34–38:

²³ Հայ. սկունդ բառում դ-ն հետագա երևույթ է, իսկ ս-ի վերաբերյալ (իբրև հե. «շարժական *s-ի» արտացոլում) նշվում է հետևյալը. «Պարզ չէ «շարժական *s-ով» սլավ. ձևը (հսլավ. štenę «լակոտ, կենդանու ձագ» և այլն)՝ գուցադրելի հայ. սկունդ «լակոտ» ձևին» (նույն տեղում):

²⁴ Հե. որևէ լեզվի համեմատություն չի բերվում, թեև հարցականով, ոչ անկախ է. Լիդենի հայտնի տեսակետից, նշվում է հետևյալը. «Հետաքրքիր է հայ. կոփ (փխ. կոպ - Վ. Հ.) (օ հիմքով) «(աչքի) կոպ», կափուցանեմ (առք. կափուցի) «փակել, կողպել»: Չայնավորի ոչ կանոնավոր առնչությունը և կ-ն օրինաչափորեն սպասելի ք-ի փոխարեն ավելի շուտ ցույց են տալիս այդ բառերի ոչ հնդեվրոպական ծագումը» (տե՛ս *И л л и ч - С в и т ы ч*, 1971, 337):

214. Նոստր. *Parb/i/* «որովայն. փորոտիք». սեմ.-քամ. *qrb* «փորոտիք, որովայն» ~ *հե. (Kerp-)/Krep-* «որովայն, մարմին» ~ *դրավ. kar* «արգանդի պտուղ. արգանդ» ~ *ալթ. kʰarbi* «որովայնի ճարպ»: Հմմտ. *հայ. որովայն* [*<*(n)րով-*այն. *հմմտ. հանգլ. hrif* «փոր, արգանդ, որովայն»] «փորոտիք, որովայն» (*հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլև՝ 2010, 608*):

215. Նոստր. *ar* «այրել, վառել». սեմ.-քամ. *qr(r)* «այրել, վառել» ~ *հե. ker-* «այր(վ)ել, վառ(վ)ել, կրակ» ~ *դրավ. kar(Λ)* «վառել, այրուք ստանալ, այրվել»: Հմմտ. *հայ. խար-շեմ (ուշ՝ խաշել) «խաշ(վ)ել, այլև (բրբռ.) խար-ել «քրտնխաշ լինել», խար-կել «բռնել» և այլն (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլև՝ 2010, 322)*:

216. Նոստր. *ar* «ժայռ, թեք բարձունք». սեմ.-քամ. *qr* «ժայռ, սար» ~ *հե. ker-* «ժայռ, քար» ~ *դրավ. kar(a)-* «ափ, եզր, կողմ»: Հմմտ. *հայ. քար (հոգն. ուղղ. քարինք) (<*kr-) «քար, ժայռ», թերևս նաև (բրբռ.) քռա/քրռա (խմա՝ քար ու քռա «քարքարուտ՝ խճուտ»:* Ջահուկյանը նշում է *հարցականով, թեև բերված բրբռ. ձևի վերջնահանգ ա-ն յուրովի տեղ չի թողնում հարցականի (տե՛ս Иллич-Свитыч, 1971, 340–341, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, 130, 202)*:

217. Նոստր. *Kar ʾl* «կեղև, կճեպ». սեմ.-քամ. *qr(m)* «կճեպ, կեղև» ~ *հե. ker-* «կեղև, կաշի» ~ *ուրալ. kōre/kere* «կեղև» ~ *ալթ. kʰE(r ʾl)/Kʾlʾr ʾ* «կեղև»: Հմմտ. *հայ. քերթեմ (հե. *t- > հայ. -թ - . ածանց) «կաշին՝ կեղևը մաշկել, քերթել» (Иллич-Свитыч, 1971, 341–432)*:

218. Նոստր. *a* «ճանկոել, քորել». սեմ.-քամ. [*qś-* «ճանկոել, պլոկել»] ~ *հե. kes-* «քո-րել» ~ *դրավ. ka* «քոստոս»: Հմմտ. *հայ. քսել «շփել. տրորել. կպցնել», (բրբռ.) քիսնել «դիպչել, քերելու չափ կպչել», քոս «բոր, քոս» (քոս-ոս, քարա-քոս և այլն)*:

225. Նոստր. *et* «ընկնել». *հե. (?) Keid-/Oad-* «ընկնել» ~ *դրավ. keʒΛ* «ընկնել, փլուզվել»: Հմմտ. *հայ. ցած-նու-մ (< *Oadpo-) «ընկնել, ցածրանալ», թերևս նաև կաթ-եմ «հոսել, թափվել» (նաև բրբռ. կաթ-իլ-ք, մր-կաթ և այլն. հմմտ. լատ. cadō, cadere «ընկնել» (տե՛ս նախ Иллич-Свитыч, 1971, 349)*:

226. Նոստր. *ErU* «դատարկ, թեթև». *հե. Oen-* «դատարկ, սին» ~ *ուրալ. [kErΛ «թեթև»] ~ ալթ. kʰŋh* «թեթև»: Հմմտ. *հայ. սին (սեռ. հոլ.՝ սնոլ) «դատարկ. չնչին, աննշան» (Լսսոֆ-հՉՌՅօֆ, 1971, 349–350, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլև՝ 2010, 679–680)*:

227. Նոստր. *Er* «եղջյուր». սեմ.-քամ. *qr-* «եղջյուր» ~ *հե. Oer-* «եղջյուր. գլուխ. գազաթ»: Հմմտ. *հայ. սար (<*kr-o) «բարձունք. սար» (Иллич-Свитыч, 1971, 350–351, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71, այլև՝ 2010, 670)*:

228. Նոստր. *ila* «ցողուն. մազ». *հե. Oel-* «ցողուն. ծակող ոստ» ~ *ուրալ. kalke* «մազ. խճուժ» ~ *դրավ. [kel* «փետուր. մազ»] ~ *ալթ. kʰila* «հաստ մազ. ձար»: Հմմտ. *հայ. սաղարթ «տերևակալած ճյուղ. սաղարթ», թերևս նաև (բրբռ.) խիլ «փուշ, ոստ» (Иллич-Сви-тыч, 1971, 351–352, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 712, այլև՝ 2010, 664–65)*:

230. Նոստր. *ir* «եղյամ». *սեմ.-քամ.* *qr-* «սառույց, եղյամ, պաղ» ~ *հե.* *Oer-* «եղյամ, սառույց» ~ *ուրալ.* *kirte, kirΛ* «ձյունակեղն» ~ *ալթ.* *kʰir(a)* «եղյամ, թիփի, (նոր դրած) ձյուն»: Հմմտ. *հայ.* *սառն* (*սեռ. հոլ.* *ʹ. սառին*) «սառույց», *սառնում* «սառչել» (*Иллич-Свитыч, 1971, 353–354, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71*):

232. Նոստր. *o* «*ով*». *սեմ.-քամ.* *k(w)/q(w)* «*ով* (*հարց. դեր. հիմք*)» ~ *հե.* *kʷo* «*ով*» (*kʷ-i-* «*ինչ*» և *այլն*) ~ *ուրալ.* *ko-/ku-* «*ով*» ~ *ալթ.* *kʰa-/kʰo-* (*հարց. դեր. հիմք*): Հմմտ. *հայ.* *n(v)* (<*kʷo-*), *n-մն*, *n-ք*, *ի-մն*, *ի-նչ*, *ի-ք* և *այլն* (*Иллич-Свитыч, 1971, 355–356, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71*):

233. Նոստր. *oja* «*հանգչել*». *սեմ.-քամ.* *qwj* «*մնալ, սպասել*» ~ *հե.* *kʷei(h)-* «*հանգչել*» ~ *ուրալ.* *koja-* «*պառկել, հանգչել*, ~ *ալթ.* *qē-* «*հանգչել, պառկել*»: Հմմտ. *հայ.* *հան-գի-ստ* (<*kʷi-*) «*հանգիստ, դադար*», *եթե ոչ նաև* *հանգչիմ* «*դադար ʹ հանգիստ առնել*» (*Иллич-Свитыч, 1971, 357–358*):

236. Նոստր. *ur* «*կռել, կապել*». *հե.* *kʷer-* «*կառուցել, անել*» ~ *ուրալ.* *kurΛ/kurΛ* «*կռել, կցել, միացնել*» ~ *դրավ.* *kurΛ* «*կռել, կապել, ագուցել*» ~ *ալթ.* *KurΛ* «*կառուցել, հարմարեցնել, սարքել*»: Հմմտ. *հայ.* *կուռ* (*կռ-ել*, *կռան*, *ամրակուռ* և *այլն*) «*կռած, հոծ, խիտ*», *կառ-ոյց* (*կառ-ուցանել*) «*կառուցել, շինել*»(?):

238. Նոստր. *hjnA* «*գալլ. շուն*». *սեմ.-քամ.* *k(j)n/k(j)l, k(w)l(?)* «*շուն. գալլ*» ~ *հե.* *Oʷōn-/Oun-* «*շուն*» ~ *ուրալ.* *kñjnʹ* «*գալլ*»: Հմմտ. *հայ.* *շուն* (*սեռ. հոլ. շան. շ-ն պարզ չէ*) «*շուն*», *թերևս նաև* *քուչի/քուչիկ/քուչու* «*շանը կանչելը*», *քութ-ի/քուչիկ* «*շուն, շնիկ*» և *այլն* (*Иллич-Свитыч, 1971, 361–362, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71*):

239. Նոստր. *h1ʷ* «*տոհմ, համայնք*». *սեմ.-քամ.* *[q(u)l]* «*ցեղ, ազգ*» ~ *հե.* *kʷel-* «*ցեղ, ազգ. ընտանիք*» ~ *ուրալ.* *kʰlʷ* «*(գյուղական) համայնք, գյուղ. տուն*» ~ *դրավ.* *[kʰl]* «*ընտանիք. ամբոխ*»(?) ~ *ալթ.* *[Kʰlʷ]* «*տուն, տնեցիներ*»: Հմմտ. *հայ.* *թերևս ցեղ* «*(մեկ առանձին) ամբողջություն. ցեղ*», *այլն զիւղ* (*գործ. հոլ. զիւղիւ*) «*բնակատեղի, գյուղ*»(?):

242. Նոստր. *Um* «*կուլ տալ, խժոռել*». *սեմ.-քամ.* *q(w)m* «*խժոռել, ուտել*» ~ *հե.* *kʷem-* «*կլանել, խաշտել*»: Հմմտ. *հայ.* *քիմ-ք* (<**kʷēmā-* «*ըմպան, քիմք*»), *թերևս նաև* (*բրբռ.*) *կմ-ուկ* «*քուկ, կոկորդ*», *ճըմ-ճըմ* «*ուտելու մեջ քմահաճ*» (*ճմ-ճմ-ալ* «*առանց ախորժակի քիչ-քիչ և դանդաղ ուտել*») (*Иллич-Свитыч, 1971, 366, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72*):

244. Նոստր. *Ur* «*կարճ*». *սեմ.-քամ.* *q(w)r/kr* «*կարճ*» ~ *դրավ.* *kuʷ* «*կարճ, փոքր*» ~ *ալթ.* *kʰor(u)-* «*կարճ, նվազել*»: Հմմտ. *հայ.* *կար-ճ* «*ոչ երկար, կարճ*», *թերևս նաև* *կոր-ճ* «*երաժշտական մի խազի անվանում*» (*հմմտ. բեն կոր-ճ* «*երկրորդ կորճ*»), *կոր-ճ* /*կիր-ճ* «*նեղ, կարճ. անձուկ*» (*հմմտ. Կորճ-այք* «*Կորճայից գավառ*»), *կր-տ-ել* (<*կուր-տ* «*ներքինի, ներքինացված*») «*ամորձատել, կիսել, զատել*»: *Այսուհանդերձ, նշվում է,*

որ հե. մի քանի ձևեր կապ ունեն **(s)ker-* «կիսել» արմատի հետ. հմմտ. լատ. *curtus* «կարճացրած, կրճատված», իռլ. *cert* «փոքր», հայկ. *kratъkъ* «կարճ» և այլն (Иллич-Свитыч, 1971, 367–368):

247. Նոստր. *laU* «լիզել». սեմ.-քամ. *lq* «լիզել» ~ քարթվ. *lōU-ḶaU-* «լիզել» ~ հե. *lak-* «լիզել, լակել» ~ ուրալ. *lakka-* «լիզել, լակել» ~ դրավ. *nakk-* / *nāk-* «լիզել»: Հմմտ. հայ. լակեմ (**k-*ի պահպանում, առանց *p-*ի վերածելու) «լիզել, լակել» (Иллич-Свитыч, 1976, 15, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 290):

249. Նոստր. *lAs□* «վնասել. շփել, տրորել». քարթվ. *les-* «վնասել. շփել, տրորել» ~ հե. *les-* «թույլ, քանդված, վատ» ~ դրավ. *nac-* «մաշվել. հյուծվել. թուլանալ»: Հմմտ. հայ. թերևս լաս «խոտհարքում հնձածի փռված շերտ. ծոր», լես-ան // (բրբռ.) հես-ան «որևէ նյութի տրորելու՝ մաշելու, սրելու քար»:

250. Նոստր. *l(e)p^aA* «փայծաղ»? սեմ.-քամ. *lp* «փայծաղ» ~ ուրալ. *l(e)pp^oḶ* «փայծաղ»: Հարցականով նշվում է, որ հե. **lep-* «յարդ» արմատից ծագող որոշ ձևեր, առաջին հերթին՝ հայ. լեարդ (սեռ. հոլ.՝ *lērēh* < **lep-r-t*) «յարդ», հնչյունական ոչ հեշտ բացատրելի ինչ-ինչ տարբերությամբ հանդերձ կարելի է դնել այս համեմատության մեջ (հմմտ. Иллич-Свитыч, 1976, 17):

252. Նոստր. *lip^aA* «կպչուն, մածուցիկ». սեմ.-քամ. *lP-* «յուղել. ճարպ» ~ քարթվ. *lap-/Ḷp-* «ցելի. կավ» ~ հե. *leip-* «քսվել, լողզվել. յուղել» ~ ուրալ. *Lipa-* «կպչուն, լպրծուն» ~ դրավ. *nīv-* «յուղել, հարթել» ~ ալթ. *lipa-* «քսվել. կպչուն, մածուցիկ»: Հմմտ. հայ. թերևս (բրբռ.) լեպ «լեզվի վրայի կեղտ. դիրտ, կավախառն ցելի», լապո «մսի վրայի լպրծուն թաղանթ»:

253. Նոստր. *-lA* (ածական. մասնիկ). քարթվ. *-l/-el/-il-* (դերբ. և բայանվ. մասնիկ), *-il/-ol-* (փոքր. մասնիկ) ~ հե. *-l-* (ած. ածանց) ~ ուրալ. *-la-/Ḷḷ-* (ած., գոյ. և դերբ. մասնիկ) ~ ալթ. *-l* (դերբ. մասնիկ): Հմմտ. հայ. *-լ* (դերբ. մասնիկ)՝ բերե-լ «բերել», բերեա-լ «բերած, բերել» (Иллич-Свитыч, 1976, 20, Ջահուկյան, 1987, 70):

254. Նոստր. *lama* «տրորել, կակղացնել». սեմ.-քամ. *lm* «նուրբ փափուկ» ~ հե. *lem-* «ջարդել, մանրել. կակուղ» ~ ուրալ. *lama* «կակղացնել. ճզմել, թույլ» ~ դրավ. *ramA-* «սեղմել. կակղացնել»: Հմմտ. հայ. լմ-եմ «ճմռել, կակղացնել», լմլմ-ել «(լնդերքով) կակղացնել. շատ լմել» (Иллич-Свитыч, 1976, 21–22, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 1987, 72, այլն՝ 2010, 299):

255. Նոստր. *Ḷ(a)a* «*nup* (*crus, pes*)». սեմ.-քամ. *lq-/lk-* «*nup*» ~ հե. *lek-* «*nup* (*crus*)» ~ ուրալ. *ḶakA-* «*nup*»? ~ դրավ. *tāk* «քայլել»?։ Հմմտ. հայ. ողոք (փխ. ոլոք) (նախահավելված **o-*ով) «ոլոք, ծնկից մինչև ոտի թաթը, ոլոք»(?), թերևս նաև լոք (նաև լոնք) «լայն՝ մեծ քայլ», լոքել (նաև լոնքել) «լայն՝ մեծ քայլ անել» (Иллич-Свитыч, 1976, 22–23, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 1987, 71, այլն՝ 2010, 600):

256. Նոստր. *Ḷap^aA* «հարթ». սեմ.-քամ. *lP-* «հարթ. ափ» ~ հե. *lep-* «ափ, թաթ» ~ ուրալ. *Ḷappa/Ḷapa* «հարթ. թաթ, բահ՝ թիակոսկր» ~ ալթ. *lapA-*

«հարթ, տերն»: Հմմտ. հայ. լուփ/լափ «(ձեռքի) ափ, բուռ», նաև լափ-ուկ «քարի տաշեղ՝ շերտ», (բրբռ.) լեպ/փ-ան «(մի տեսակ խաղի) հարթ քար» (Иллич-Свитыч, 1976, 23–25, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

259. Նոստր. fiwa «կեղտ. տիղմ». հե. leu(H) «կեղտ. տիղմ» ~ ուրալ. fiwa «կեղտ. ավազ. ճահճուտ»: Հմմտ. հայ. (բրբռ.) լավ «կեղտ, թույլ կղկղանք», լավ-ոտել «կեղտոտել, վրան ապականել» (իմա՝ «Մասնա ծռեր»-ի հայտնի Վերգոն):

262. Նոստր. Lab «բավել, ձեռք բերել». սեմ.-քամ. lb- «հերիքել, ձեռք բերել» ~ հե. l(e)bh- «հերիքել, բավականացնել, ձեռք բերել» ~ ալթ. [lab «(ատամներով) պոկել՝ քաշել»]: Հմմտ. հայ. լավ «լավ, օգտակար, շահավետ» (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 135, 177, այլն՝ 2010, 292):

264. Նոստր. Lamd(i) «ցածր, ցածրադիր վայր». հե. lendh- «հովիտ, հարթավայր» ~ ուրալ. Lamte «ցածր, ցածրադիր տեղ»: Հմմտ. հայ. լինդ, լնդաց (հոգն. սեռ.) «ատամնաշարի հենարան» (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 136, 209, այլն՝ 2010, 297):

268. Նոստր. Lop'a «պլոկված՝ լոպկված կեղև. բույսի թաղանթ»? սեմ.-քամ. lp- «պլոկված նուրբ մաշկ. թաղանթ» ~ հե. leup- / lep- «պլոկել. լոպկված կեղև. տերև» ~ ուրալ. LopA «պլոկված կեղև. տերև»: Հմմտ. հայ. պլոկել «մորթը՝ կաշին քերթել՝ հանել», լոպկել/լպոկել «պլոկել, կեղևահան անել», թերևս նաև (բրբռ.) շոպկել/շպոկել «ճյուղը կեղևահան անել. կեղևի վրայի եղած թփերն ու պտուղը պոկոտել»:

270. Նոստր. LuU «մանր գիշատիչ (կենդանի)». քարթվ. leUw- «գիշատիչ (կենդանու) ձագ. լակոտ» ~ հե. luO-ՆunO- «լուսան» ~ ուրալ. LuK «ղվես, կզաքիս» ~ ալթ. loka/luka «լուսան, բևեռաղվես. շուն»: Հմմտ. հայ. լուսանունք (հոգն., փխ. եզ. թ.) «լուսան» (Иллич-Свитыч, 1976, 34–35)²⁵:

271. Նոստր. Lga «պառկել». քարթվ. lag-/lg- «պառկեցնել. տնկել» ~ հե. leg- «պառկել (քնելու), մեկնվել»: Հմմտ. հայ. թերևս (բրբռ.) լծ-իկ «սահուն, ողորկ. հարթ»:

276. Նոստր. majA «մեղր, փայտի քաղցր հյութ». հե. mel- «մեղր» ~ ուրալ. majd' «փայտի քաղցր հյութ» ~ դրավ. [matt-/mitt- «մեղր, փայտի քաղցր հյութ»] ~ ալթ. [(m)al «մեղր»]: Հմմտ. հայ. մեղր (սեռ. հոլ. մեղու. ու հիմքով, հավանաբար կորսված *medhu-ի ազդեցությամբ) (Иллич-Свитыч, 1976, 38–39, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

277. Նոստր. majr «նոթահաս արու՝ այր»: սեմ.-քամ. m(j)r «հասուն տղա. ար. սեռի ձագ՝ ճուտ» ~ հե. *mer- (mer-io-) «նոթահաս ամուսին» ~ դրավ. mār- / mār- «ար. սեռի ձագ՝ ճուտ» ~ ալթ. [miar- «ամուսնանալ. մարդի գնալ»]: Հմմտ. հայ. (տղա)մարդ. «ամուսին» [կոնտամին.՝ բաղարկում

²⁵ Բերվում է նաև, ոչ անկախ Գ. Կլիմովից և մյուս ուսումնասիրողներից, հայ. լակոտ «շան ձագ» ձևը՝ իբրև փոխառություն վրաց. lakot «շան ձագ. Լակոտ» ձևից, որը կասկածելի է ոչ միայն հնչյունական առումով, այլև հատկապես -ոտ բաղադրիչի տեսակետից, որը չկա քարթվելական լեզուների մեծ մասում:

«մեռնող, մահկանացու» իմաստի հետ. հմմտ. (բրբռ.)՝ մարդամեռ «ամուսինը մեռած», մարդաթող «ամուսնուց արձակված» և այլն]:

280. Նոստր. manga «ուժեղ, պինդ». սեւ.-քաւ. [mɒ(n)g- «ուժեղ, ծանր, առատ»] ~ քարթւլ. [mag-»ուժեղ, պինդ»? ~ հե. mengh-/m(e)negh- «առատ. բազմաթիւ՝ շատ» ~ ալթ. [marja «ծանր, ամուր» (կայուն)]: Հմմտ. հայ. (բրբռ.) մենծ/ձ /վենծ/ձ «ուժեղ. պինդ. ամուր»:

281. Նոստր. manu «մտածել». սեւ.-քաւ. mn- «մտածել, նկատի ունենալ, հասկանալ, ցանկանալ» ~ հե. men- «մտածել, մտաբերել, վերհիշել» ~ ուրալ. man/mon (<*mano-) «կռահել, հմայել, խոսել» ~ դրաւ. man «խնդրանք, խոսք»?: Հմմտ. հայ. ի-մանամ «հասկանալ. մտածել» (Иллич-Свитыч, 1976, 42–43, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 285):

282. Նոստր. marja «հատապտուղ». քարթւլ. mar-□qw- «(զետնա)մորի» ~ հե. mor- «մոշ, թուր» ~ ուրալ. marja «հատապտուղ» ~ ալթ. [mɪrʌ «հատապտուղ»?]: Հմմտ. հայ. մոր «մորենու պտուղ, մորի», մորի/մորենի «մորենու թուփ (թփուտ)», (բրբռ.) մոշ (*մորշ <*mors-?) «մորի, մոշ», թերևս նաև մոռ «ազնվամորի, արքայամորի», մոռ «մուգ կարմիր (սալոր)» (Иллич-Свитыч, 1976, 42–43, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 534):

285. Նոստր. -mA (նշույթ. ուղիղ խնդրի կազմիչ). հե. -m (շնչ. անուն. եզ. հայց. մասնիկ) ~ ուրալ. -m (ուղիղ խնդրի կազմիչ) ~ դրաւ. -m (նշույթ. խնդրի մասնիկ) ~ ալթ. [-ba /-bŋ (նշույթ./ ուղիղ խնդրի մասնիկ)]: Հմմտ. հայ. -ն (ոտ-ն, ձեռ-ն և այլն) (տե՛ս - Ջահուկյան, 1987, 70):

287. Նոստր. mAn «(տեղում) մնալ, (ամուր) կանգնել». սեւ.-քաւ. mn «(տեղում) մնալ, (ամուր) լինել» ~ հե. men- «(տեղում) մնալ» ~ դրաւ. man- «(տեղում) մնալ, (ամուր) կանգնել»: Հմմտ. հայ. մնամ (-a- հիմքով) «մնալ, սպասել» (Иллич-Свитыч, 1976, 51–52, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 530):

288. Նոստր. mArʌ «բիծ, կեղտոտ». հե. mer- «կեղտոտ, մթին» ~ դրաւ. maɣ- «մուգ՝ մուր բիծ»: Հմմտ. հայ. մո-այլ (հավանաբար *mor-so- ձևից) «մթին. մթնոթյուն», այլն մառ(ախուղ) «մուր, մթնոթյուն», մառն/մայր «խավար», (բրբռ.) մարել «մթնել, հանգչել», մո-այլ «մթամած» (Иллич-Свитыч, 1976, 52, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

289. Նոստր. mŋ (անձն. դեր. հոգն. 1-ին դ., ինկյուդիվ՝ «մենք ձեզ հետ միասին»). սեւ.-քաւ. [m(n) (հոգն. 1-ին դ., ինկյուդիվ)] քարթւլ. m- (օբյեկտի ցուցիչ՝ հոգն. 1-ին դ., ինկյուդիվ) ~ հե. me-s (հոգն. 1-ին դ.) ~ ուրալ. mŋ-/me- (հոգն. 1-ին դ.) ~ դրաւ. mā- (հոգն. 1-ին դ. դեր. հիմք) ~ ալթ. bE (թեք. mE-n) (հոգն. 1-ին դ. ինկյուդիվ. երկրորդային գործառույթ): Հմմտ. հայ. մե-ք «մենք (ձեզ հետ միասին)» (Иллич-Свитыч, 1976, 52–56, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

290. Նոստր. mŋ (արգել. մասնիկ). սեւ.-քաւ. m(j) (արգել. և ժխտ. մասնիկ) ~ քարթւլ. Mā /mō (արգել. և ժխտ. մասնիկ) ~ հե. mē (արգել. մասնիկ) ~ դրաւ. Ma -(արգել. և ժխտ. հիմք) ~ ալթ. mŋ/bŋ (արգել. և ժխտ. մասնիկ):

Հմմտ. հայ. մի «մի» (մի՛ սպանաներ «մի՛ սպանիր») (Иллич-Свитыч, 1976, 56–57, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

291. Նոստր. mŋlgi «կուրծք, կուրծ»?. սեմ.-քամ. mlg «կուրծք, կուրծ. ծծել» ~ հե. melg- «կթել»? ~ ուրալ. mŋlge «կուրծք. կրծքավանդակ»: Հմմտ. հայ. (քաղցր-)մեղցր (նաև քաղցրումեղց, քաղցրումեղցր) (<Մեղց) «շատ քաղցր. հաճոյացող, սիրալիր» (հմմտ. Гамкрелидзе, Иванов, 1984, 567–577):

292. Նոստր. mŋnŋ «տղամարդ. արու». սեմ.-քամ. mn- «արու, (տղա)մարդ» ~ հե. m(o)n- «տղամարդ» ~ ուրալ. mŋńce «տղամարդ, մարդ» ~ դրավ. ma «ամուսին, պարոն»: Հմմտ. հայ. թերևս Մանա(ւ)-ագեանք [<Մանաւագն «նախն.՝ բուն իմաստով) տղամարդ, այր»։ «ուժեղ ցեղ՝ տոհմ»]:

293. Նոստր. m(ŋ)r «հիվանդ լինել. մեռնել». սեմ.-քամ. mr- «հիվանդ լինել» ~ հե. mer. «մեռնել» ~ ուրալ. m(e)r «վերք, ցավ»: Հմմտ. հայ. մեռանիմ «մեռնել» (Иллич-Свитыч, 1976, 59–60, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 523):

294. Նոստր. mŋr'ŋ «խոնավ, խոնավություն». սեմ.-քամ. mr «խանավ. անձրև, ջրամբար» ~ քարթվ. *mar-(ei) «լիճ, խոնավ գետին. ամպ» (< «խոնավ») ~ հե. mor- «ճահիճ, ջրամբար» ~ դրավ. [maŋ-ai «անձրև»] ~ այթ. mprŋ-/mŋRŋ- «ծով, գետ, ջուր»: Հմմտ. հայ. մաւր «ճահիճ. ճահճուտ», Մեծամոր (տեղանուն), թերևս նաև Մարց/Մուրց (տեղանուն. նախն.՝ բուն իմաստով «ջրոտ՝ խոնավ տեղ, վայր»):

295. Նոստր. mene «ոտք դնել. գնալ»?. հե. men- «ոտքով գնալ. տրորել, ճմռել» ~ այթ. mene- «գնալ»: Հմմտ. հայ. ման (գալ) «քայլել, զբոսնել, ման գալ»:

297. Նոստր. metA «զգալ, գիտակցել». հե. med- «չափել, կշռադատել» ~ այթ. medŋ- «գիտակցել, իմանալ»: Հմմտ. հայ. միտ-ք (սեռ. հոլ. մտ-աց) «իմաստ, միտք» (Иллич-Свитыч, 1976, 62, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 528): Եվ իբրև լրացում նշվում է, որ «հնդեվրոպականում, թերևս, (կա) «զգալ, իմանալ» > «գիտակցել, ըմբռնել. խորհել» իմաստային զարգացում» (տե՛ս նույն տեղում):

298. Նոստր. meŋ «ջուր. թաց, խոնավություն». սեմ.-քամ. mw «ջուր. թաց, խոնավություն» ~ հե. meu- «խոնավ, թրջել» ~ այթ. [mΦ] «ջուր»: Հմմտ. հայ. -մոյն (<*mou-no) «ընկղմված, սուղված», գետամոյն «զետի մեջ թափված՝ լցված» (Иллич-Свитыч, 1976, 62–63):

299. Նոստր. mi «ես» (անձն. դեր. 1-ին դ.) (թեք ձև՝ *mi-n). քարթվ. me/mi «ես» (թեք հոլ. հիմք՝ *me-n-) ~ հե. me- «ես» (սեռ. հոլ. հիմք՝ me-ne-) ~ ուրալ. mi «ես» (թեք հոլ. հիմք՝ mi-n) ~ այթ. bi «ես» (թեք հոլ. հիմք՝ mi-n): Հմմտ. հայ. իմ (սեռ. հոլ.) «իմ», ինձ (տր. հոլ.) «ինձ» (Иллич-Свитыч, 1976, 63–64):

302. Նոստր. moL «մանր(ատ)ել». սեմ.-քամ. [ml- «մանր (ատ)ել, կոտր (ատ)ել»] ~ հե. mel- «մանր (ատ) էլ, աղալ» ~ ուրալ. <*moL(a)-> «կոտրել,

մաս-մաս անել»: Հմմտ. հայ. մալեմ «կոտրել, փշրել», մուլ- (մլ-աղաց) «մանր, փշուր», մեղ-մ «թույլ, չափավոր», մեղ-կ «թույլ, կամագուրկ», (բրբռ.) մղմեղ «շատ մանր մոծակ», մղմող «ցեց» (Иллич-Свитыч, 1976, 69, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 522, 530):

310. Նոստր. mur «կոտրել, մանրել». սեմ.-քամ. m(w)r «բրդել, մանրել, կտրել» ~ հե. mer- «մանրել, սղկել, բրդել» ~ ուրալ. mura «փխրուն, դյուրաբեկ. բեկոր» ~ դրավ. mur / mu «կտրել, կտրատել, կիսել» ~ ալթ. [mur/mor «դյուրաբեկ, փխրուն»]: Հմմտ. հայ. մար-տ (<*mr-d-) «պայքար, մարտ» (Иллич-Свитыч, 1976, 75-76):

312. Նոստր. mǝ «որդ, թրթուր»?. քարթվ. maǝ-ձ- «որդ, թրթուր, ճիճու» ~ հե. *mot- «որդ, (սիջատի) թրթուր»: Հմմտ. հայ. թերես մաթիլ «մանր ոջիլ»:

314. Նոստր. -n (անուն. և դեր. թեք հոլ. կազմիչ). քարթվ. -n (անուն. և դեր. թեք հոլ. կազմիչ) ~ հե. -(e)n (անուն թեք հոլով. կազմիչ) ~ ուրալ. -n (անուն. և դեր. թեք հոլ. կազմիչ) (> սեռ. հոլ. կազմիչ) ~ դրավ. -(i) (անուն. և դեր. թեք հոլ. կազմիչ) ~ ալթ. -n: Հմմտ. հայ. բարձր, բարձամբ (<*բարձան-բ), բարձան-ց և այլն (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 70):

317. Նոստր. nimi «անուն». ուրալ. nime «անուն» ~ հե. nēm- «անուն»: Հմմտ. հայ. անուն (սեռ. հոլ. անուն) «անուն» (Լսսոֆ-հՉՌՅօֆ, 1976, 82-83, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 72, այլն՝ 2010, 61):

318. Նոստր. [nar «երիտասարդ, նորածին»]. սեմ.-քամ. [nʳ «երիտասարդ. պատանի»] ~ հե. rehr- «գարուն. տարի» ~ ուրալ. nǝre «երիտասարդ, նորածին. գարուն» ~ դրավ. j.-»նորածիլ (բույս), բողբոջ տալ» ~ ալթ. náʳ/Ռ- «երիտասարդ, նորածին. գարուն»: Հմմտ. հայ. նար /նարո «նորի՝ գարթոնքի (երգեցիկ) զուլք», նարօտ (նախն. բուն իմաստ՝ «նոր՝ գույնզգույն»), նոր «լուսին. նորալուսին», Արա (Գեղեցիկ) «դիցանուն. գարնան գարթոնք, պատանի» (հմմտ. ռուս. Ярило)²⁶ և այլն:

331. Նոստր. NajR «այր, արու». հե. ner- «այր, արու. առնական ուժ» ~ ալթ. [niar «այր. մարդ»]: Հմմտ. հայ. այր (սեռ. հոլ. առն) «այր. մարդ» (հավանաբար <*nr-) (Иллич-Свитыч, 1976, 92-93, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

332. Նոստր. NA (ցուց. դեր.). սեմ.-քամ. n(j) (ցուց. դեր.) ~ քարթվ. -n (եզ. 3-րդ դ. ցուցիչ) ~ հե. ne-/no- (ցուց. դեր. հիմք)²⁷ ~ ուրալ. nʌ (ցուց. դեր. հիմք) ~ դրավ. n (ցուց. դեր.): Հմմտ. հայ. -ն (ցուց. դեր. հիմք), նա (<*no-ai) «նա, այն», այ-ն «այն», նո-յն «նույն», ա-ն-դ «այնտեղ» (Иллич-Свитыч, 1976, 93-94, Ջահուկյան, 1987, 71):

²⁶ St' u Гр. А. Капанця н. Армянский Ара и славянский Яр (Ярило).— В кн.: Историко-лингвистические работы, т. II. Ереван, 1975, с. 243-251.

²⁷ Ջահուկյանն առանձնացնում է հ.-ե. *(e)no- /*(o)no- տարբերակային արմատ (տե՛ս Ջահուկյան, 1987):

338. Նոստր. puč(g)/puč(g) «լու»?. սեմ.-քամ. [p(1)ɾʌ]/brʌ/ [<(?) p(1)lʌ] «լու. մոծակ, մծեղ» ~ հե. bhlus- /plus- «լու» ~ ալթ. pürägä/bürägä/pürčä (?)»լու»: Հմմտ. հայ. լու (սեն. հոյ. լուոյ < bhlusa) «լու» (Иллич-Свитыч, 1976, 99–100, հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 71):

339. Նոստր. pʷrʷ(a) «պոկել, կոտրել, ճեղքել». սեմ.-քամ. (p)r-»ճեղքել, քանդել, կիսել» ~ քարթվ. pir-e□-/pir-i□- «պոկ(վ)ել»? ~ հե. (s)per- «պոկ(վ)ել, կոտրել» ~ ուրալ. pʷrʷ- «փշրել (սովոր. բաղադրյալ pʷrck «պոկված կոտր») ~ զրալ. pa□i-/pari- «պոկել, կոտրել, ճեղքել» ~ ալթ. pʷfʰ/pʷfʰ «պոկել, մանրել, լուսել՝ սղկել»: Հմմտ. հայ. փերթ (<*sperkto-) «պոկված կոտր՝ մաս» (Լսսևի-հՉՆՅօփ, 1976, 100–101):

343. Նոստր. qozi «այրել, կրակ». սեմ.-քամ. ʕz-ʕt- «այրել, կրակ տալ» ~ հե. Hʔt- «կրակ, օջախ» ~ զրալ. [ot- «(կրակ) բորբոքել»? ~ ալթ. ōti «կայծ, կրակ»: Հմմտ. հայ. այրեմ «այրել, վառել»: Նշվում է, որ «ենթադրում են *air <*tēr «կրակ», որ կարող է իրան. փոխառություն լինել» (Иллич-Свитыч, 1976, 103–104): Իրան. փոխառություն լինելը մերժելի է (հմմտ. ասորուշան < ʕurōšan «կրակարան»), այն ունի հե. ծագում՝ *Hēt- (նախկին՝ *ātēr) >*այ(ե)ր- >այր-եմ (Ջահուկյան, 1987, 71, այլև՝ 2010, 50):

345. Նոստր. q□ (հավաք. իմաստի ցուցիչ)? քարթվ. [-qe (2-րդ և 3-րդ դ. անուղղ. խնդրի հավաք. իմաստի ցուցիչ)] ~ հե. -k (հավաք. մասնիկ)? ~ ուրալ. -k (հոգն. ածանց՝ 1-ին և 2-րդ դ. դեր. ցուց.) ~ զրալ. k(k) (անուն. հոգն. թ. ածանց): Հմմտ. հայ. -ք (դեր., թվ. և գոյ. հոգն. թ. ցուցիչ): Հմմտ. հայ. մեք «մենք», երեք «երեք», կանայք «կանայք» (Иллич-Свитыч, 1976, 105–106):

349. Նոստր. xap(a) «խփել». սեմ.-քամ. xʕh «խփել. կոխկրտել, կոտրտել»: հե. tep- «խփել, մանրել» ~ ուրալ. tappa- «խփել, կոխկրտել, ոտքով հրել» ~ զրալ. tabb- «խփել» ~ ալթ. tʰari- «խփել, կռել՝ դարբնել»/tʰri- «(ոտքով) խփել»: Հմմտ. հայ. թերևս (բրբռ.) տափ «գետին», տըփել «գետնով տալ. ծեծել», տափան «(գյուղ. գործիք) հողը՝ արտը հարթեցնող»:

350. Նոստր. wol(a) «մեծ». սեմ.-քամ. w(l)- «մեծ»? ~ հե. ʔel- «մեծ» ~ ուրալ. wola «շատ, ավելցուկ» ~ զրալ. val «մեծ, ուժեղ» ~ ալթ. ola «շատ»: Հմմտ. հայ. գիւղ «գյուղ. (նախն. իմաստով) բնակատեղի. ժողովուրդ, մեկ իշխողին ենթականեր», եթե ընդունում ենք, ինչպես նշվում է, «հե. «մեծ» > «մարդկանց բազմություն՝ մեծ խումբ» > «կուտակվել, հավաքվել. սեղմվել» իմաստային վերընթաց» (Иллич-Свитыч, 1976, 109–110):

352. Նոստր. xapʰa «ձեռքն առնել, բռնել». հե. sep- «ձեռքում պահել. զբաղվել ինչ-որ բանով» ~ ալթ. apa- «ձեռքն առնել, անել. ստեղծել»: Հմմտ. հայ. թերևս զաթել «ձեռքն առնել. տիրել, իրենով անել» (?):

353. Նոստր. (a)ր «պտուղ, հղիություն, սերունդ». սեմ.-քամ. ʕn- «հղիանալ. սերունդ. քույր, եղբայր» ~ քարթվ. zʷm-a «եղբայր» ? ~ զրալ. ca□-ai «պտուղ, հղիություն»: Հմմտ. հայ. թերևս զաւ-ակ «սերունդ, որդի»:

355. Նոստր. maHj(e) «ճոճել, օրորել, տատանել». հե. meh(ը)- «ճոճել, տատանել. թափահարել» ~ <դրավ. maya «ճոճվել, ոլորվել (բուն և հոգևոր իմաստով)»> ~ այթ. maji «ոլոր(վ)ել, ալեկոծ(վ)ել, ծածան(վ)ել» (Иллич-Свистыч, 1984, 35–48, այլն՝ 42, 44): Հմմտ. հայ. մա(ն)- «պտույտ, շրջան, ոլորք, գալար», որից՝ մանել «(բուրդը) բացել, հյուսել, (թել) մանել», ման գալ, ման ածել, ման տալ և այլն (հուն. μανύω, (դոր.) μανύω «ցույց տալ, ի հայտ բերել. հաղորդել»), թերևս նաև ման-ր, ման-ուկ և այլն (հմմտ. Ջահուկյան, 1987, 138, 181, 436):

356. Նոստր. maHj- «ուժը կորցնել, թուլանալ. կորսվել, մեռնել». հե. *meHը- [> mā-(ը), mō(ը)-] «հոգնել, խոնջանալ» ~ դրավ. māj- «վերանալ, վախճանվել» ~ այթ. majΛ «կորչել. վերջանալ. ոչնչանալ. թուլանալ, նվաղել» (Иллич-Свистыч, 1984, 48–52): Հմմտ. հայ. մահ (<*մահր <*մառ ?), նաև մայր(ամուս) «մայր մտնել, վերջանալ», մար-ել «նվաղել, վերջանալ», մառն «մուր. մշուշ, մուգ», մառ(ախուղ) «մշուշ, խավար» և այլն (Ջահուկյան, 1987, 138)²⁸: Թերևս նաև մայ-ել «ռչխարի ձայն հանելը», որը բնաձայնական համարվելով՝ դուրս է մնացել համեմատության ոլորտից. կարելի է կարծել, որ այն կարող է ավելի հին լինել, ուստի առավել կարևոր ընդհանուր համեմատությունների մեջ (տե՛ս Ջահուկյան, 2010, 505)²⁹:

360. Նոստր. Nuq(Ֆ)- «ծո(վ)ել, թեք(վ)ել, օրոր(վ)ել, իջնել». սեմ.-քամ. nōw - «ծոել, իջեցնել, դնել» ~ քարթվ. nqw «զլորվել, շուռ գալ» ~ հե. neΠH- «ծովել, թեքվել, օրորվել» ~ դրավ. [nukΛ «թեքվել, ծովել»?] ~ այթ. nugu / nḱkḱi «թեքել, ծոել»: Հմմտ. հայ. նիկ- (>նկ-ուն, աննկուն, նկ-րտում և այլն), թերևս նաև (բրբռ.) նիք- (օրինակ՝ նիք տալ «ծնելիս ուժ գործադրել»):

365. Նոստր. (p)unčE «մազեր՝ մարմնի վրա»: քարթվ. [pačw-/poč-? (<*pawč-?) «մազեր (մարմնի վրա)»] ~ հ.-է. pus-, pous- «մազեր (մարմնի վրա), աղվամազ» ~ ուրալ. punče «աղվամազ, փետուր» ~ < դրավ. pюccu «մազ(եր), աղվամազ»>: Հմմտ. հայ. փունջ (?)-, այլն (բրբռ.) պաջ «(հասկի) կեղև», փուսք-ուկ (< հմմտ. փուսք ~ ռուս. усь, ուկր. усь «աղվամազ» և այլն. հայ. սք ~ ռուս. ы) «մազափունջ», ունչ ընչացք» (նախահունչ թույլ *ք-ի անկում) (հմմտ. Иллич-Свистыч, 1984, 80–81):

367. Նոստր. p^cad «ընկնել». < սեմ.-քամ. [pdH «ընկնել. պառկել»] > ~ հե. ped- «ընկնել» ~ դրավ. patΠ «ընկնել, իջնել, նստել, պառկել»: Հմմտ. հայ. (բրբռ.) փաթ (փաթ ընկնել) «ոտքերի շաղվելը՝ հետուառաջ ընկնելը», փո(ն)թ- «(զգեստի) կարի խճճվելը» և այլն:

371. Նոստր. p^c(a)se «memb. virile». հե. Pes-, pes-os, pes-n- «memb. virile» ~ ուրալ. p(a)se «pen.» (Иллич-Свистыч, 1984, 96–97): Հմմտ. հայ.

²⁸ Նկատենք, որ ըստ հին պատկերացումների (կամ ավանդույթի) վերին գերագույն ուժը տնօրինում՝ «մանում ու կծկում է» մարդկանց՝ մահկանացուների օրերն ու կյանքը, կամ հողմաղաց է, որ «մանրում է» ժամանակը օրերի ու տարիների տեսքով և այլն:

²⁹ Տե՛ս նաև Հ. Աճառյան. Հայերենի արմատական բառարան, հ. 4, Երևան, 1979, էջ 245:

պոչ //պոզ «առնի» (էվֆեմիզմով՝ մեղմասույթով ասված. հե. *s > հայ. չ/զ) (տե՛ս նաև Гамкрелидзе-Иванов, 1984, 817):

372. Նոստր. pʰ(ʌ)jɪ «ընկնել». սեմ.-քամ. pl- «ընկնել» ~ հե. (s)phōl- «ընկնել» ~ < դրավ. vēl- (<*pajl-ʔ) «թռչել, վայր ընկնել» ~ < ալթ. PEjle- «թռչել, (շոգին) բաց թողնել. շարտվել, տերևաթափ լինել»>: Հմմտ. հայ. փլանիմ (անցյ. կտր. փլ-այ և այլն) (<*(s)phul-an-i- <*(s)phōl-ъn-->)՝ արմատի երկար ձայնավորի հայ. արտացոլման հետ կապված որոշ տարակարծությամբ հանդերձ (Иллич-Свитыч, 1984, 96–97, հմմտ. Джаукян, 1982, 34, 48, 66–67, 178–185):

373. Նոստր. (pʰ)ɛHná «արածեցնել, պահել, խնամել». հե. pō-/pī- [< pōi- <*pe(h)ɪ-] «արածեցնել, պահել, հոգալ, խնամել» ~ ուրալ. pīná (<*pēná?) «արածեցնել, պահել, հոգալ» ~ դրավ. pēu «պահել, հոգալ»: Հմմտ. հայ. հովի- «նշխար-(ա)-պահ» կազմության -ւ (բառ)-բաղադրիչը. [հովի] < հե. *(Hoɫi)-p[h]aH-, այլն հաւրան «հոտ» (<*pā-tro- <*pā- «արածեցնել. կերակրել») (Иллич-Свитыч, 1984, 106–110, այլն Гамкрелидзе-Иванов, 1984, 695, հմմտ. Джаукян, 1982, 135):

374. Նոստր. pʰirU «խնդրել, հարցնել». սեմ.-քամ. brk(<*prU?) «խնդրել, աղաչել (մեկի համար), օրհնել» ~ հե. preO- «խնդրել, հարցնել» ~ ալթ. pʰir(u) «խնդրել, օրհնել (մեկի համար), դիմել (աստծուն), գուշակել»: Հմմտ. հայ. հարց-անեմ «հարցնում եմ», որից է-հարց «հարցրեց» (<*e-pO-sO-), հարց (ձայնավոր ի հիմքով) < *pO-sO(i-), հարսն (Иллич-Свитыч, 1984, 111–125³⁰, հմմտ. Ջահուկյան, 1972, 113, 127 և այլն):

375. Նոստր. pʰokwe «անասուն». <սեմ.-քամ. bUr (pʰUr) «խոշոր եղջերավոր անասուն. ցուլ» ~ հե. *peOu- «(մանր) անասուն» ~ ալթ. pʰoke-í «ցուլ, խոշոր եղջերավոր անասուն»: Հմմտ. հայ. փոքր (սեռ. հոլ. փոքու) [նաև բրբռ. «(մանր եղջերավոր) անասուն» իմաստով], (բրբռ.) պիջ-իկ «մանր, փոքր», այլն թերևս փիջինա/փիճինա «(մանր եղջերավոր) անասուն», փիճխա (արհմրհ.) «փոքր, մանր. պստիկ» (?):

376. Նոստր. qam «բռնել» (?). սեմ.-քամ. ʕm- «բռնել, վերցնել, հավաքել», m- «վերցնել» ~ հե. hem-, meH- «բռնել, վերցնել» ~ դրավ. am- «սեղմել, ճզմել»: Հմմտ. հայ. աման «աման(եղեն), (խոր) աման» (Иллич-Свитыч, 1984, 128–130):

378. Նոստր. qurE «սիրել». քարթվ. qwar- «սիրել, ~ դրավ. kūr «սիրել, ցանկ(ան)ալ» ~ ալթ. kʰuri «բուռն ցանկ(ան)ալ, սիրել» (Иллич-Свитыч, 1984, 131–134): Հմմտ. հայ. թերևս գուր-, (արմատի կրկն.)՝ գուրգուր- «սիրալիր, գորովալից», գուրգուրալ «սեր ու գորով տածել. շոյել, փաղաքշել», որով ընդգրկված է լինում նաև հե. ընտանիքը (<հե. kūr- ?):

³⁰ Իլիչ-Սվիտիչի բառարանում թվահամարը վրիպակով 374-ի փոխարեն նշված է 373:

ВКЛЮЧЕНИЕ ДАННЫХ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА
В СРАВНИТЕЛЬНЫЙ СЛОВАРЬ НОСТРАТИЧЕСКИХ ЯЗЫКОВ
И ПРОБЛЕМА ДАЛЬНЕЙШЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ

VAZGEN AMBARDZUMYAN

Р е з ю м е

В «Опыте сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский): Введение, Сравнительный словарь» (тт. 1, 2, 3, М., 1971, 1976, 1984) В. М. Иллича-Свитыча даются 378 словарных статей языков, традиционно включенных в разные группы, из которых в 117-й даются армянские параллели в группе и.-е. языков, большей частью по данным этимологического словаря Ю. Покорного. В исследованиях Г. Б. Джаукяна критически оценивается материал армянского языка словаря Иллича-Свитыча лишь первых 2-х томов (3-й том был издан в 1984 г.). Им приводится всего 63 параллелей, не считая грамматических форматов (7). Нами пересматриваются не только словарные статьи, в которых даются армянские параллели в качестве сравниваемых единиц одного из языков и.-е. происхождения, но и добавляется материал 3-го тома словаря Иллича-Свитыча. Кроме того, предлагаются новые данные как литературного армянского языка, так и его диалектов (в 98 статьях из 177: см. ¹¹ 1, 5, 11–12, 14, 17–18, 23–24, 29, 32, 34–35, 37–38, 41, 44, 48, 50, 53, 58, 68–69, 73, 78–79, 82, 84, 87 и т. п.). Таким образом, возникают определенные проблемы относительно этимологии и установления соответствующих фонетических законов, решение которых остается немаловажным для сравнительно-типологического рассмотрения армянского языка в системе ностратики. И тем самым в будущем можно расширить круг исследований в этой области, одной из актуальных проблем современной арменистики.

INCLUSION OF FACTS OF ARMENIAN LANGUAGE
IN COMPARATIVE DICTIONARY OF NOSTRATIC LANGUAGES
AND THE PROBLEM OF FURTHER INVESTIGATION

VAZGEN HAMBARDZUMYAN

S u m m a r y

In “Attempt of Comparing Nostratic Languages (Semitic-Hamitic, Kartvelian, Indo-European, Uralic, Dravidian, Altaic): Introduction, Comparative Dictionary” (vols. 1, 2, 3, Moscow, 1971, 1976, 1984) V. M. Illich-Svitich gives 378 articles of languages, traditionally included in different groups, and in 117 of them we find Armenian parallels existing in the languages of IE language group, for the most part according to the etymological dictionary of Yu. Pokorny. In his studies

G. B. Jahukyan critically evaluated the material of the Armenian language included in the dictionary of Illich-Svitich, only in the first 2 volumes (the third volume was published in 1984). They contained a total of 63 parallels, not counting the grammatical formats (7). We review not only dictionary entries, which give Armenian parallels as comparable units in one of the languages of IE origin, but also add the material contained in the third volume of the dictionary compiled by Illich-Svitich. In addition, new data are offered from literary Armenian language and its dialects (in 98 articles of 177: see №№ 1, 5, 11–12, 14, 17–18, 23–24, 29, 32, 34–35, 37–38, 41, 44, 48, 50, 53, 58, 68–69, 73, 78–79, 82, 84, 87, etc.) Thus, there are certain problems with respect to the etymology and definition of appropriate phonetic laws, the solution of which is a lot of importance to the comparative-typological consideration of the Armenian language in the system of nostratics. And also in the future, one can expand the range of research in this area which is considered to be one of the pressing problems of Modern Armenian Studies.